

Bæredygtighed forstået i to klassiske etiske perspektiver

Anvendt Filosofi

10. Semester / specialeopgave

Simon Abildgaard, studie nr. 20205554

Vejleder, Antje Gimmler

Anslag (med mellemrum): 133.714

(Abstract: 3.477)

D. 2/6 - 2025

Aalborg Universitet

Jeg/vi bekræfter hermed, at dette er mit/vores originale arbejde, og at jeg/vi alene er ansvarlige for indholdet. Alle anvendte referencer er tydeligt anført. Jeg/vi er informeret om, at plagiering ikke er lovligt og medfører sanktioner. Regler om disciplinære foranstaltninger over for studerende ved Aalborg Universitet (plagiatregler): <http://www.plagiat.aau.dk/regler/>

Abstract

This thesis examines the normative foundation which ‘sustainability’ (specifically the definition given by the Brundtland rapport in 1987) is initially claimed to rest upon. This foundation affects sustainability measures such as ESG (Environmental, Social and Governance). Central in this examination is the claim, that some of these assumptions are not critically reflected upon, which leads to faulty ethical and practical results. The thesis analyze and discuss this based upon two classical theories of ethics, Aristotle’s virtue ethics and Kantian deontology. Furthermore, the thesis aims to provide insight into how these ethical theories can provide a stronger base for sustainability and ESG.

The Thesis’ creates its foundation by exploring Aristotle’s virtue ethics, where key concepts such as telos, eudaimonia and ‘the middle’ are outlined. Aristotle’s ethical framework underlines that ethical actions are based on the individuals character, which is cultivated through virtuous actions, practical wisdom (phrónesis), through sensitivity and sensibility towards one’s circumstances. I argue that virtue ethics can comply valuable insights in helping modern sustainability debate by prioritizing contemplation and moral character development opposed to consequentialist calculations and deontology (rules and duties).

I consider Kantian deontology using his categorical imperative, which considers actions morally responsible if they can be made into a universal law, all rational beings can comply to. The Kantian framework recommends sustainability policies structured around respect for rational beings and future generations’ status as such, based upon his concepts of rationality and autonomy. Furthermore, Kants practical imperative provides insight into the responsibility humans have towards one another. It’s argued as a key insight that can provide a better normative structure for sustainability and ESG.

The analytical part of this thesis is structured around an evaluation of how the concept of sustainability affects modern ESG-policies and practices. ESG is critically examined by drawing upon its historical roots. Where both the Brundtlandrapport and history of ESG draws on some normative evaluations on what is valuable and good for humankind: Environmental, Social and

Governance. While the thesis acknowledges these, it also underlines the structure which can lead to evaluations that are instrumental and shallow in understanding. This implies the danger of not realising sustainable and ethical results.

The thesis' recommendation is an adoption of virtue ethical and deontological principles, which can provide a better ethical frame. This frame is based upon contemplation, character development and universal maxims that should evolve into laws (in the Kantian sense). An ethical approach to sustainability and ESG could potentially create more authentic motivation towards sustainability practices, where economical and environmental goals harmonize with deep ethical plights.

Finally, this thesis' argues for a more contemplative, virtue-oriented and principle based approach when implementing sustainability and ESG. We must create environments where ethical decision making and character development can thrive. Regarding the future, the thesis' recommendation is practical: individuals, companies and politicians must work together towards caretaking of the environment and thereby securing a common future for all of humanity.

Indholdsfortegnelse

Indledning	6
Problemstilling	6
Struktur	7
Metode og filosoffer	9
1.0 - Aristoteles - Dydsetikken	11
1.1 - Grundprincipper og forudsætninger	11
1.1.1- Eudaimonia	13
1.2 - Aretai - Dydighed	15
1.3 - Teorien om midten	19
1.4 - Omstændigheder	21
1.0.1 - Delkonklusion	23
2.0 - Kant - Pligt-etikken	24
2.1 - Forudsætninger	24
2.1.1 - Fornuftsvæsner	25
2.2 - Det kategoriske imperativ	26
2.2.1 - Hypotetiske imperativer	28
2.3 - Den frie vilje	28
2.0.1 - Delkonklusion	30
3.0 - Miljøetik	32
3.1 - Forudsætninger	33
3.1.1 - Konsekvensetik som miljøetik	34
3.2 - Dydsetik som Miljøetik	36
3.2.1 - Aristoteles' dydsetik som udgangspunkt for moral	38
3.3 - Pligtetik som Miljøetik	41
3.3.1 - Bæredygtighedsbegrebets metafysik	43

3.0.1 - Delkonklusion	46
4.0 - Bæredygtighed i to etiske forstande	48
4.1 - Forudsætninger	48
4.2 - Nutidige politiske institutioner og praksisser	49
4.3 - Historiske rødder	51
4.3.1 - Definition på bæredygtighed	51
4.4 - Bæredygtighed som 'midten'	54
4.5 - Bæredygtighed som det 'rigtige' vs. det 'gode'	55
4.0.1 - Delkonklusion	57
5.0 - Bæredygtighed og ESG	59
5.1 - Bæredygtighed og ESG's normative fundament	59
5.2 - Dydsetisk perspektiv på det normative fundament	60
5.2.1 - Karakter som udgangspunkt for moralsk vurdering	61
5.3 - Pligtetisk perspektiv på det normative fundament	64
5.4 - Afrundning	65
Konklusion	66
Litteraturliste	68

Indledning

Specialets indledende påstand er, at en del af det normative fundament i 'bæredygtighed' er ureflekteret. Og at dette påvirker bæredygtighedspolitikker som ESG (Environmental, Social og Governance). Projektet søger at afklare denne påstand, og heraf oplyse om og vurdere hvorvidt fundamentet kan suppleres af dydsetikken. Udgangspunktet for undersøgelsen dannes af to klassiske etiske teorier, hhv dydsetik hos Aristoteles (384-322 BC) og deontologi hos Immanuel Kant (1724-1804). Hvortil en afgrænsning tilgår fra konsekvensetikken. Specialet forudsætter, i en selvstændig analyse, at dydsetikken er en stærk tilgang til en miljøetisk løsning på bæredygtighedsproblematikker i moderne tid. Derfor lægges hovedvægten på Aristoteles, hvortil Kant anvendes som et kontrastgivende perspektiv i diskussionen.

Opgaven er struktureret i en kronologisk forstand, fra Aristoteles til Kant til moderne forskning. De to første afsnit indeholder en gennemgang af de to hovedfilosofers etiske teorier. Tredje afsnit indeholder en afgrænsning fra konsekvensetikken, samt en anvendelse af teorierne i et bæredygtigheds- og miljøetisk perspektiv. I fjerde afsnit anvendes en kritisk tilgang til vurdering af påstanden nævnt først i afsnittet. Her analyseres bæredygtighedsbegrebet, dets historiske rødder og dets indflydelse på moderne politiske tiltag og forordninger. Herunder tilgår en analyse af ESG, afgrænset fra og sat i perspektiv i forhold til CSR. Disse tiltag har udgangspunkt i den mest moderne definition af 'bæredygtighed' fra Brundtlandrapporten fra 1987. Opgaven udmunder i en diskussion omkring hvorvidt der er et normativt fundament. Heraf vurderes hvilke etiske teorier har indflydelse på det moderne politiske bæredygtigheds-landskab, samt hvilke etiske teorier kan supplere fundamentet. Hvortil specialets konklusionen er, at en dydsetisk teori kan være et vel supplement.

Problemstilling

Dette speciale undersøger de normative implikationer der befinder sig i fundamentet af bæredygtighedsbegrebet og dets delvise indvirkning på ESG. Analysen beror sig på to klassiske etiske teorier, hhv Aristoteles' dydsetik og Kants pligtetik. Videre vil det diskutere og vurdere hvordan de etiske teorier kan styrke det normative fundament.

Struktur

I afsnit 1 udlægges Aristoteles' dydsetik på baggrund af *Etikken* (2019), hvortil få oversættelser fra *Nichomachean Ethics* (1999) tilgår. Hertil redegøres for væsentlige metafysiske forudsætninger for hans etik fra værket *Metaphysica* (1908). Afsnittet gennemgår de centrale idéer i teorien, fra grundprincipper og forudsætninger til eudaimonia, dydighed, *midten* og omstændigheder. Hans begreb om telos er et eksempel på et metafysisk grundprincip der leder til hans begreb om eudaimonia, at realisere ens natur. Dette er et naturgivet formål. Her tilgår hans begreb 'aretai' (dydighed), phronesis (praktisk visdom) og hans teori om midten. Mennesket har brug for mentorer som kan være afsæt for et ideal man kan spejle sine moralske bedømmelser i. Dette ideal skal udformes og opnås igennem handling. Dette er koblet til idéen om omstændigheders indflydelse på ens evne til at opnå en dydig karakter og opnå eudaimonia¹. Teorierne tolkes ind i en moderne kontekst med henblik på anvendelse.

I afsnit 2 gennemgås Kants deontologi (pligtetik) som præsenteret i *Groundwork of the Metaphysics of Morals* (2006), med få oversættelser og tilføjelser fra *Grundlæggelse af sædernes metafysik* (1999). Afsnittet gennemgår de væsentligste begreber, fra forudsætninger til fornuften og fornuftsvæsner, det kategoriske imperativ og de hypotetiske imperativer sammenkoblet med Kants begreb om den fri vilje. Fornuften har en eksistens for sig selv, og det er den der forbinder fornuftsvæsner, som bl.a. viser sig i livsformer (væsner) som mennesker. Fornuftsvæsner må aldrig underminere andres status som dette. Det er den grundlæggende idé hos Kant. Dette danner det kategoriske imperativ som er det ultimative højeste moral princip. Den indebærer at man vurderer hvorvidt ens handlinger kan gøres til almengyldig lov, og deraf om den er rigtig eller forkert. De hypotetiske imperativer udtrykker en praktisk nødvendighed i at anvende noget som middel til at nå et mål, og tilhører ikke moralen. Den frie vilje er begrundelsen for hvordan fornuftsvæsner opnår moralsk status.

I afsnit 3 perspektiveres til to indiske filosoffer Maharana og Behura (2023), som anvender en konsekvensetik, en Aristotelisk dydsetik og en Kantiansk pligtetik i en miljø-etisk bæredygtigheds

¹ Aristoteles' teori om staten som medskabende aktør for dydige og gode personer er også vigtigt for i teori. Men her må vi indvende, at vi i moderne tid er et andet sted og derfor undlades dette.

diskussion om hvilken bedst egner sig til anvendelse, i forståelsen og behandlingen af miljøet. Forfatterne forudsætter, at Aristoteles' dydsetik er den bedst egnede til at supplere og løse moderne bæredygtighedsproblematikker. Hertil tilgår en perspektivering til Hursthouse (2022) hvor Aristoteles' dydsetik netop placeres som et godt start-sted for moralen. Herefter gives en perspektivering til Schönfeld (2010), i en Kantiansk forståelse af bæredygtighedsbegrebet. Han udlægger bæredygtighed som metafysisk funderet i det kategoriske imperativ.

I afsnit 4 anvendes de to danske filosoffer Lisa Kristensen og Kristian Toft og deres kapitel *Questioning the Ethical Core of Sustainability* (2014). Deres teori anvendes som en opsamling og videre analyse. De gennemgår bæredygtighedsbegrebets historiske rødder og udlægger det som 'et grand narrative', en stor fortælling, med et etisk imperativ sat ind i en moderne politisk kontekst. Hertil tilgår en kort historisk redegørelse af ESG. Videre analyseres og diskuteres de begrebet ud fra Aristoteles idé om midten, og Kants kategoriske imperativ, hvortil konklusioner fra afsnittene inden tilgår.

I afsnit 5 diskuteres og struktureres dele af det normative fundament i Bæredygtighed og ESG specialet har analyseret. Dette fundament diskuteres ud fra det teoretiske fundament specialet har redegjort for af hhv Aristoteles' dydsetik og Kants pligtetik. Diskussionen centrere sig omkring spørgsmålet: hvilke dele af det normative fundament kan konkluderes virkende som ureflekteret, samt hvilke konsekvenser dette kan have på individer og virksomheder. Diskussionen forsøger at fremhæve en normativ nødvendighed af at reflektere dybere over bæredygtighedsbegrebets historiske rødder og de implicitte implikationer det medbringer.

Specialet afsluttes med en konklusion af hvordan dele af bæredygtighedsbegrebet, og ESG, bygger på normative grundlag med afsæt i konsekvensetikken. Hertil tilgår specialets normative vurdering af hvordan de to etiske teorier kan supplere dette fundament, orienteret mod både forstærkning af individers håndtering af bæredygtighed og virksomheder der arbejder med ESG.

Metode og filosoffer

Dette speciale er en filosofisk normativ begrebs-analyse, der undersøger det etiske fundament i bæredygtighed, og dets indvirkning på ESG (Environmental, Social, Governance). Der afgrænses fra den empiriske tilgang, da det først og fremmest søger, at belyse *dele* af bæredygtighedsfundamentet, samt graden det kan påstås at være 'normativt'. Vurderingen og konklusionen bliver heraf et supplement som er rent teoretisk funderet og har til hensigt at give *en mulig* besvarelse på påstanden fremsat i indledningen. Der indgår kun lidt historisk metode i afsnit 4, hvortil begrebsanalysen baseres på en kort historisk redegørelse af bæredygtighed og ESG. Specialet undersøger ikke hvordan virksomheder arbejder med bæredygtighed, implementerer og rapportere på ESG. Specialets afgrænsning og anvendelse beror sig netop på, at vurdere og konkludere et udgangspunkt først og fremmest, senere kan udvidelser tilføjes.

Filosofferne anvendes i en mere abstrakt forstand, med fokus på deres grundprincipper. Hertil gives en tolkning og anvendelse af disse sat ind i en miljø-etisk sammenhæng. Heraf beror og udmunder undersøgelsen sig på hvilke etiske implikationer der *kan* have indflydelse på bæredygtighed og ESG. De primære teoretiske valg er Aristoteles og Kant pga. deres enorme mængde af værker samt indflydelse på moderne etisk tænkning. Konsekvensetikken anvendes kort, men som udlagt af en sekundær litteraturkilde. De to indiske filosoffer Maharana og Behura (2023) vurderes at opfylde kravet for en positionering. Videre udfylder Maharana og Behura, Rosalind Hursthouse (2022), Martin Schönfeld (2010), samt Kristensen og Toft (2014), det begrebs-analytiske formål. Hvortil et yderligere brug af Rosalind Hursthouse og en tilføjelse af fx Alasdair MacIntyre kunne have provideret mere dybde i en udvidet analyse. Kant kunne fx også suppleres af en moderne pligtetiker som Thomas Nagel, hvortil Kant-forskeren Schönfeld erstatter den mere anerkendte pligtetiker Nagel. Afgrænsningen fra konsekvensetikken kunne ligeledes have inddraget Singers præference utilitaristiske tilgang.

Mens Hursthouse, Kristensen og Toft, og Schönsted repræsenterer og styrker et 'mere vestligt' udgangspunkt, så repræsenterer Maharana og Behura et østligt perspektiv. Udgangspunktet og en vis forudindtagethed forudsættes som en implicit forbundethed mellem mennesker, dyr, miljø og den naturlige verden. Specialet og valgene reflekterer en praktisk anvendelse, som afspejler

skribentens tilgang til en forhåbentlig praktisering af anvendt filosofi i en virksomhed der arbejder med ESG. Dette kunne indebærer, baseret på dette speciales fremgangsmåde, at strukturere ESG arbejde med henblik på virksomhedens telos og eudaimonia. At forbinde omstændigheder og konkrete mål, med videre mål for fremtiden, samt refleksion over håndtering af bæredygtighedsproblematikker med henblik på at opdage personlige bias'. Samt sætte en ESG-rapport op i sammenhæng med de givne omstændigheder.

De valgte filosoffer er ikke de mest anerkendte på et akademisk niveau, men specialet vurderer argumenterne baseret på en anvendelses-orienteret tilgang. Dette er en mindre dybdegående tilgang, men det giver anledning til en selvstændig tolkning og anvendelse af gamle teorier i en moderne bæredygtighedsdebat.

Specialets indsigt tilføjer til forståelsen af bæredygtighedsbegrebet i en offentlig debat der ikke anvender filosofien som grundlæggende udgangspunkt for indsigter i moralske bedømmelser og handlinger. Indsigten kan anvendes af virksomheder der søger at opnå mere end minimumskraverne for håndtering og rapportering af ESG og bæredygtighedsproblematikker. Flere litteratursøgninger viste, at få andre forskere forbinder en tilgang af Aristoteles' dydsetik til ESG's normative fundament. Begrebsanalysen tager specifikt udgangspunkt i WCED's (1987) definition af bæredygtighed:

“Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.” (WCED 1987, s.41)

1.0 - Aristoteles - Dydsetikken

Aristoteles værk er stort og mange, og dækker over mange forskellige emner bl.a. logik, metafysik og etik. I dette speciale anvendes 'Etikken' (2019) primært, sammen med engelske oversættelser fra 'Nichomachean Ethics' (1999) til at tydeliggøre visse pointer. Yderligere, i forhold til grundtanker hos Aristoteles, anvendes værket 'The great work of Aristotle' (1908) som omhandler *Metaphysica* (metafysik), som har haft indflydelse på hans etik.

Afsnittet gennemgår de væsentligste grundprincipper og forudsætninger for målet med dydsetikken, 'eudaimonia'. Aristoteles' tanker omkring hvordan man opnår eudaimonia gennem dydighed og *phrónesis*, udmunder i teorien om midten, for at kunne sigte efter eudaimonia, 'et højeste gode for mennesket'.

Aristoteles' dydsetik skaber grundlaget, sammen med Kant i næste afsnit, for at kunne diskutere hvorvidt der kan påstås at være en etisk kerne i det moderne bæredygtighedsbegreb og hvorvidt det bør revurderes grundet dets effekt på moderne politiske tiltag som ESG. Hertil tilgår afgrænsninger og snitflader mellem dydsetik, pligtetik og konsekvensetik.

1.1 - Grundprincipper og forudsætninger

Aristoteles er først og fremmest naturfilosof og mener, at alle effekter har en årsag og alle årsager har en effekt, kausalitet. Han observerede nemlig to ting: at mennesket er et socialt væsen af natur, og at naturen "ikke er nogen blind mekanisme, den er retningsbestemt - den er teleologisk." (Aristoteles 2019, s.16). *Telos* på græsk betyder 'i målrettet process' eller 'retningsbestemt'². Dette indebærer reelt en hel diskussion for sig, der kommer fra hans værk om metafysikken (universel referencen: 194b23-35, 983a-983b; Aristoteles 1908, s.27-30), som specialet kun berører kort. For at vi kan finde frem til de grundlæggende spørgsmål omkring hvorfor og hvordan, må vi undersøge de 'originale' årsager, eller 'den første bevæger', som Aristoteles kalder det (Aristoteles 1908, s.26).

² <https://www.ordbogen.com/da/search/compact?query=Telos>

Man kan i Aristotelisk forstand, tale om effekt og årsag i fire henseender. Dette metafysiske tiltag danner grundlaget for en logisk struktur der opstiller og forklarer hvorfor noget eksisterer, og forandre/ændre sig.

1. tingen eller det materiale tingen er lavet af (the matter or substratum), dette er den materielle årsag.
2. Substansen (indholdet), essensen eller ideen (we mean the substance, i.e. the essence) af en eksistens, det er den formelle årsag.
3. Kilden til forandring (the source of the change), den eller det der forårsager forandring. Dette er den bevirkende eller bevægende årsag.
4. Tingens formål og det gode (the cause opposed to this, the purpose and the good), dette er den finale årsag (Aristoteles 1908, s.27).

Dette kan eksemplificeres med en statue. Den skal laves i materialet bronze. Den skal ligne Aristoteles, altså idéen eller den formelle substans er et menneske. Det er skulptøren der hugger den og slutteligt er den lavet med formålet om, at hylde Aristoteles. Aristoteles' grundprincipper danner altså et udgangspunkt hvor man kan to ret vilde ting: den første er, at finde frem til en første bevæger, altså det der startede en kausal reaktion. Og, at det først er når vi har fundet frem til de fire årsager, at vi kan sige vi ved noget "[...] for the 'why' is reducible finally to the formula, and the ultimate 'why' is a cause and principle" [...]" (Aristoteles 1908, s.27.). Spørgsmålet kan reduceres til 'formlen' ovenfor, og indenfor en given kontekst, besvares spørgsmål ved at følge denne. Dette gøres tyderligere i hans idé om den 'praktiske syllogisme': "[...] det ræsonnement, som ytrer sig i handlingen." (Aristoteles 2019, s.25-26). En praktisk syllogisme har to præmisser og en konklusion (handling):

"Hvis den generelle præmis ikke blot er sand, men også tilstrækkelig, f.eks. 'Al fed mad er nærende', og den partikulære præmis: 'Denne wienerbasse er fed' er sand, så vil den praktiske syllogisme munde ud i den konklusion, som simpelthen er handlingen: wienerbassen indtages! [...]" (Aristoteles 2019, s.26)

Dette er altså bl.a. nogle af disse tanker der har ledt ham til at konkludere telos og eudaimonia, da Aristoteles observerede disse ting - og herefter prøvede at forklare dem (Aristoteles 2019, s.8-9). Herefter sættes effekterne af en årsag i sammenhæng med hans etik; hvor effekter og årsager betyder bevæggrunde og handlinger. Mennesket er nemlig en bevæger der kan skabe forskellige (etiske) effekter og årsager, da vi handler. Vi er teleologiske væsner med et endegyldigt formål.

1.1.1- Eudaimonia

Det indledende spørgsmål Aristoteles stiller er "hvorfør handler mennesket?" (Aristoteles 2019, s.7). Han mener, at der er et endegyldigt mål, og dette definerer han simpelt som, at mennesket handler "[...] for at opnå noget. Ikke hvadsomhelst, men noget godt." (Aristoteles 2019, s.7). Dette forstås fuldstændigt kompromisløst i den engelske version: "Every art and every inquiry, and similarly every action and pursuit, is thought to aim at some good; and for this reason the good has rightly been declared to be that at which all things aim." (Aristoteles 1999, s.3). Dette højeste gode, målet alle handlinger retter sig imod, er hans begreb 'eudaimonia' og det bliver oversat med 'lykke(-n)' og 'happiness' i de to kilder (Aristoteles 2019, s.33) (Aristoteles 1999, s.4).

"Hvis der er et mål for vor handlen, som vi ønsker for dets egen skyld, og alle andre ting på grund af dette, og hvis vi ikke vælger alting for noget andets skyld [...] da er det klart at dette mål må være det gode og det højeste gode." (Aristoteles 2019, s.31-32).

Herefter må vi spørge hvad det betyder hos Aristoteles, og senere tolke det ind i en moderne kontekst. "Både mængden og de dannede kalder det lykken, og antager dét at leve godt og handle vel for at være identisk med lykken." (Aristoteles 2019, s.33). Det betyder i høj grad 'at realisere den menneskelige natur'. "Men den enkelte bliver kun lykkelig ved at realisere den menneskelige natur, som enhver har fælles med alle. Pligten overfor én selv er pligten overfor det menneskelige i videre forstand." (Aristoteles 2019, s.15). Heraf virker det måske mindre fyldestgørende blot at oversætte det til lykke, fordi at undersøge det begreb ville kræve en opgave for sig. Hertil kan en perspektivering til Hursthouse og Pettigrove anvendes. Deres artikel fra Stanford Encyclopedia of Philosophy (2023) kan tilføje en nuancering til begrebet. Hvis man oversætter eudaimonia til

‘lykke’ (happiness) indgår en indiskutabel subjektiv vurdering, hvis man mener man er glad eller lykkelig, så er man det. I en Kantiansk forstand er det problematisk, der må findes en mere objektiv oversættelse som kan frigøre begrebet fra mulige former selvbedrag. Hvis man oversætter det, som Hursthouse gør, til ‘flourishing’ (trivsel eller blomstrende), kan det også anvendes på dyr og planter (Hursthouse & Pettigrove 2023, afsnit 2.1). Men Aristoteles pointerer eksplicit at det kun er mennesket, rationelle væsner, der kan opnå dydighed, da vi kan tilegne os vaner og karaktertræk, laster og dyder, mens naturlige genstande ikke kan. Hertil følger en diskussion omkring hvilke dyr der kan tilskrives sådanne egenskaber og dermed opnå eudaimonia (Hursthouse & Pettigrove 2023, afsnit 2.1), men det er ikke specialets formål. Derfor anvendes Aristoteles egen tolkning om, at *realisere ens natur* som definition af eudaimonia. Denne tolkning kan både anvendes antropocentrisk, sentiocentrisk og som en miljø-etisk tilgang til at tilskrive den naturlige verden telos, men lægger op til en diskussion omkring hvad naturlige genstandes telos er i eudaimonisk forstand.

Realisering af sin natur er indbyrdes forbundet med hans begreb *Aretai* (dydighed), som danner fundamentet for hans etik. Det omhandler ikke at vurdere konsekvenserne af ens handlinger, eller hvorvidt man kan universalisere sin handling. Dydighed omhandler menneskets karakter der danner grundlaget for normative og moralske vurderinger. Og handlingen finder altid sted i en kontekst, hvortil en uendelighed af omstændigheder har indflydelse på bedømmelsen.

“Omdrejningspunktet er indsigt og handlingerne. Indsigt i de enkelte dyder og i de respektive områder af menneskelivet, de hver især dækker. [...]. Og dyden er ikke nogen statisk og latent kvalitet, som man kan ruge over og gå og vogte på. Dyden viser sig i handling. Og da mennesket ikke kan undlade at handle, viser dyden eller manglen på dyd sig konstant. I det store som i det små.” (Aristoteles 2019, s.16)

Dyden ikke er nogen statisk eller fastlagt målestok, den udvikler sig hele tiden og er medmenneskeligt bestemt - det er mennesker der roser og kritisere hinanden, og heraf definere hvad der er rigtigt og forkert, samt godt og dårligt (Aristoteles 2019, s.16).

1.2 - Aretai - Dydighed

Aristoteles udlægger en del af menneskets telos med Aretai, som er det græske begreb for dydighed (Aristoteles 2019, s.22), er: “[...] overskriften for enhver form for ’godhed’.” (Aristoteles 2019, s.18). Som vi har set til nu, er telos en naturlov, og peger imod, at naturen er retningsbestemt med et formål. Menneskets telos er at opnå eudaimonia, at realisere sig selv: “[...], da er også menneskets dyd den holdning, hvorved mennesket bliver godt og hvorved det vil udføre sin funktion godt.” (Aristoteles 2019, s.61).

Der er mange dyder: retfærdighed, besindighed, gavmildhed og “selv venskab er en dyd” (Aristoteles 2019, s.22). Aristoteles snakker også om dyd for værktøjer og dyr. Dyden betyder i grove træk, ‘at du fungerer og lever op til dit mål’ og handler ‘med duelighed og dygtighed’ (Aristoteles 2019, s.22-23). Der findes hos Aristoteles to former for dyd, den etiske og den intellektuelle, men i dette speciale fokuseres udelukkende på den etiske. Aristoteles kalder dem etiske dyder, for at skelne det fra andre dyder. Disse er nemlig koblet til vaner (etik = sædvane). En ‘naturlig’ genstand som en sten kan ikke lære nye vaner; den kan ikke trænes til at flyve opad ligemeget hvor mange gange man ‘træner den’. Heraf påpeger Aristoteles, at dydighed er noget mennesket kan træne og oplæres i. Det forekommer ikke i naturen; det er kun mennesket som af naturen er prædisponeret overfor dydighed og karaktertræk (Aristoteles 2019, s.55).

“Den etiske dyd opstår igennem vane, hvorfra den også, med en mindre forandring, har sit navn. Det er tydeligt herudfra, at ingen af de etiske dyder opstår naturligt i os. For ingen naturlig genstand kan tillægges nye vaner.” (Aristoteles 2019, s.55)

Enhver dyd opstår gennem gøren, som bl.a. skal optrænes gennem undervisning og derfor må ledsages af en mentor eller en lære. Læren, ligesom hvad angår instrumenter, danner nemlig den tilbøjelighed man har overfor dydighed. Det er gennem at spille på kithara at både gode og dårlige kitharister opstår, ligeledes gælder dette for alle kunst-former. Det er gennem gentagne gange at trodse det vi er bange for, at vi bliver modige. Det er gennem at udvise mådehold og disciplin at vi undgår laster som tøjlesløshed. Det er gennem at udføre retfærdige handlinger at vi bliver retfærdige (Aristoteles 2019, s.55-56). Aristoteles pointerer i sammenhæng hermed, at den måde vi

bliver opdraget og tilvænnet på fra barnsben påvirker og gør; ‘ja hele forskellen’ skriver han (Aristoteles 2019, s.56). “At vi bør handle i overensstemmelse med den rette indsigt, er en fælles antagelse og må forudsættes.” (Aristoteles 2019, s.56). Det er handlinger baseret på rette indsigter der er vigtige - og hertil hvordan man skal udføre dem, og dem skal man fra barnsben ideelt lære.

Den rette indsigt ‘findes’ i den specifikke kontekst, ledsaget af Aristoteles idé om *Phrónesis*, som egentlig blot betyder ‘viden’ eller ‘viden om’ (Aristoteles 2019, s.24). Hos Aristoteles kendetegner det en vigtig evne som mennesket kan besidde og kan oversættes til “Forstandighed, livsvisdom, moralsk indsigt.” (Aristoteles 2019, s.24). Den hører specifikt til praksis og dydighed, og oversættes i Etikken (2019) til *kløgt*, eller *praktisk visdom*. Kløgt danner grundlaget for den moralske bedømmelse gennem refleksion og undersøgelse af handlinger, indsigten i hvordan vi skal udføre dem (Aristoteles 2019, s.56-57).

“Men lad det på forhånd være fastslået, at enhver redegørelse for handlen gives i omrids og ikke med præcision, [...], at de redegørelser vi forlanger må tilsvare deres stof, og hvad angår handlinger og de gavnlige ting, da gælder intet sikkert [...].” (Aristoteles 2019, s.57)

Man kan kun give et omrids af hvordan en dydig person ville handle. Praktisk visdom giver indsigt i hvordan mennesket bør handle, på baggrund af det generelle, og herefter anvendes disse indsigter i specifikke kontekster. Der er som sagt ikke nogen forskrifter for hvordan man handler dydigt; det er en undersøgelse enhver aktør må gøre sig i enhver given situation, altså det er meget omstændigt hvad der bedømmes den korrekte handling i en specifik situation (Aristoteles 2019, s.57). Det handler nemlig også om at føle korrekt om givne handlinger.

“For den etiske dyd handler om lyst og smerte. Det er på grund af lysten at vi handler slet, og på grund af smerten, at vi afstår fra det gode. Og derfor bør vi forsåvidt opdrages allerede fra barndommen, som Platon siger, så vi føler glæde og smerte ved de rigtige ting.” (Aristoteles 2019, s.58)

Det er her Aristoteles også pointere at omstændighederne vi vokser op med, og generelt de omstændigheder vi har for livet - status, økonomi, opdragelse, etc., farver hele vores liv (Aristoteles 2019, s.59). Hvordan vi lærer at føle omkring visse handlinger har stor indflydelse på hvordan vi regulerer vores handlinger i forhold til lyst, slethed, glæde og smerte. Aristoteles siger, at både det smukke og gavnlige forekommer os behageligt, men at det handler “[...] om vi føler glæde og smerte på den rigtige måde eller ej.” (Aristoteles 2019, s.59.). Dydighed skal gennemsyre ens væsen og væren, man bliver nemlig ikke retfærdig eller besindigt ved kun at forholde sig teoretisk på en given måde, men at man også - vanemæssigt - vælger, handler og føler dette som det rigtige. Det vil sige, at ‘kløgtighed’ også omhandler at være bevidst om hvad man gør: “og dernæst at han vælger det, og vælger det for dets egen skyld, og for det tredje, at han handler med en fast og uforanderlig indstilling.” (Aristoteles 2019, s.59-60). Den omhandler vanen i samspil med en 'følelsesmæssig' regulering. Du skal bedømme noget korrekt vba kløgten, og næst vælge for dets egen skyld, samt handlingen skal føles korrekt. Dydighed handler netop om, at træne ens karakter som helhed, da den danner grundlaget for at kunne handle etisk rigtigt.

“Den, som afstår fra kropslige nydelser, og glæder sig over det, han er besindig, men den som gør det modvilligt, han er tøjlesløs, og den som udholder det rædsomme og glæder sig over at kunne dette, eller ikke føler smerte ved det, han er fej.” (Aristoteles 2019, s.58).

Man er altså ikke retfærdig eller besindig blot fordi man handler som en der er, man skal også glæde sig over at afstå fra fx kropslige nydelser. Aristoteles idé her er bundet sammen med telos og den praktiske syllogisme. Først kan et væsen ellers genstand telos vurdere, hvorfra man kan få en indsigt i hvorvidt det man gør er rigtigt eller forkert. Videre kan dette sættes op i logisk form, selvom Aristoteles mener, at det er en grundtese og at han blot observeret det som en del af naturen. Dette er fx Hursthouse's tolkning og anvendelse for at vise at visse dyr må indgå i retfærdighedsdiskussioner (Hursthouse & Pettigrove 2023, afsnit 3). Den logiske form udtrykker således en moralsk bedømmelse, 1) den generelle præmis: mennesker bør handle dydigt, i følge af telos, 2) den partikulære præmis: denne situation kalder på besindighed og 3) Handlingen: jeg afholder mig med glæde fra at indtage wienerbassen. Man kan også indsætte en hvorvidt man skal

deltage i en slåskamp, eller slå sine børn. Den praktiske syllogisme anvendes til at finde det *hvorfor*, som vi husker, er konsekvensen af en hver bevæggrund og handling.

Det er en grov opstilling, men pointen er, at dydighed også danner en form for motivation (glæde) ved at handle korrekt baseret på praktisk visdom; at vide at wienerbassen er fedende, men ens mål er at tabe sig fordi realiseringen af ens natur i høj grad omhandler at have en dydig, velfungerende, krop. At vide at det er forkert at slå en anden person fordi konsekvenserne kan være, at de mister muligheden for realiseringen af telos (eller en retssag). At vide, at det er forkert at slå sine børn, fordi det danner en ond cirkel, da tilbøjeligheder og følelser af visse handlinger netop danner børns videre karakter (igen, eller fordi det er ulovligt).

Det er dydige folk der handler retfærdigt og besindigt, og dem skal man handle som før det kaldes en art af retfærdighed eller besindighed. "Handlinger kaldes retfærdige og besindige, når de er af den art, som den retfærdige eller besindige ville udføre dem." (Aristoteles 2019, s.60). Der forstås altså heraf, at dydighed også indeholder et ideal som er omstændigt defineret i en given kultur, som man bør forsøge at afdække, først teoretisk, og senere i praksis. Dydsetikken kan altså forstås som en 'personlig' og 'kontekstuel' karakter-etik der anvendes ved at tænke over hvad ens egne erfaringer er med dydighed eksempelvis retfærdighed, besindighed, venskab, etc. Heraf ophøjes den erfaring med en person som handlede på en dydig måde, til at repræsentere den dyd og heraf kan man spørge sig selv 'hvad ville x gøre i denne situation der kalder på besindighed?'. Dette ideal, kan yderligere udlægges ved Aristoteles 'proportionslære'. Hans teori om midten (Aristoteles 2019, s.18).

"Og det er muligt at føle frygt og mod og begær og vrede og medlidenheden og i det hele taget føle lyst og smerte i både for høj og for ringe grad, og begge dele er forkert. Men at gøre det når man skal, det er midten og det bedste, og dette kendetegner dyden. [...]. Dyden er en slags midtermål, og sigter efter midten." (Aristoteles 2019, s.62)

Praktisk visdom er altså videre ledsaget af Aristoteles' teori om midten. Det er nemlig ved at tænke over det 'mellemste', et sigtepunkt han kalder for 'midten', som opnås gennem logos (fornuft), at vi kan tænke over og forstå dydighed og heraf udvise og legemliggøre karaktertræk af *en dydig art* (Aristoteles 2019, s.149).

1.3 - Teorien om midten

Konceptet om midten hænger som sagt sammen med kløgt, og kan siges at være den mere teoretiske afhandling af dyden. Før du kan kreere et ideal på baggrund af erfaring, må vi først tilnærme os hvordan vi vurdere det ideal. Det kræver viden om hvad der ødelægger dydighed, samtidig med hvor dyden befinder sig mellem to fejlagtige karaktertræk, laster. Både den overdrevne og manglende fysiske træning forværrer ens fysik, ligesom for meget og for lidt mad forværrer ens sundhed; "[...] hvor de rette mængder både frembringer, øger og bevarer den." (Aristoteles 2019, s.57). Det er ikke en aritmetisk betydning Aristoteles hentyder til, da midten i forhold til menneskets karakter og holdning, ikke kan udregnes som et gennemsnit eller et middeltal.

"Først må det erkendes, at det ligger i sådanne tings natur at blive ødelagt af mangel og overdrivelse (for vi må bruge de tydelige ting som vidnesbyrd til at forstå de utydelige ting, sådan som vi ser, at det gælder for styrke og sundhed)." (Aristoteles 2019, s.57)

I opnåelsen og anvendelsen af kløgt er viden om midtermålet og det dydige, det der giver den rette indsigt i en given situation, og dette er først og fremmest 'rationelt bestemt'. *Dette er det eneste punkt der prima facie ligner en selvmodsigelse hos Aristoteles. Har vi ikke lige sagt (i afsnit 1.1.1) at der ikke findes en målestok for dydige handlinger?* "Og der er en afgrænsning af enhver midte, som vi antager, i overensstemmelse med den rette indsigt, ligger midtvejs imellem overmål og mangel." (Aristoteles, 2019, s.149). Midten, den rette indsigt, ligger imellem overmål og mangel, og disse kan anvendes til at forstå afgrænsningerne af hvad der er dydigt (Aristoteles 2019, s.62). *Her må vi altså indvende, at Aristoteles kun kan give et omrids af midten.* Overmål og mangel kan anvendes til at forstå hvad en mulig rigtig bedømmelse er i en given situation. Eksempelvis kan vi

finde ud af hvad den rette mængde mod er ved, at kigge på hvordan en der besidder en overdrivelse af mod, lad os kalde dette dumdristighed, ville handle i en given situation. Hvordan en der mangler mod, en kujon, ville handle i selvsamme situation (Aristoteles 2019, s.63). Det er altså denne 'rette' mængde tankegang Aristoteles anvender midten til. Der er en korrekt holdning, og heraf handling, i enhver given situation som findes ved at overveje hvad der er midten mellem to ydre poler: overdrivelse og mangel. "Således ødelægges mådehold og mod af overdrivelse og mangel, men reddes igennem midtermålene." (Aristoteles 2019, s.57). *I og med midten er forbundet til dydigheden, men kun i en generaliserbar forstand, så forstås der, at midten egentlig ikke er en midte. Fordi midten kun kan anvendes teoretisk, i forbindelse med visse dyder. Den eksistere kun rationelt, men må trænes i praksis og kan heraf applikeres i uendelige sammenhænge.*

"Midten har intet navn. [...]. Af og til kalder vi den, som befinder sig i midten, for ambitiøs, andre gange for uambitiøs, og nogle gange roser vi den ambitiøs, andre gange den uambitiøse." (Aristoteles 2019, s.65)

Anvendelsen af dydsetikken i dette speciale beror sig altså på et omrids frem for de konkrete dyder som Aristoteles flittigt gennemgår. Disse kræver nærmest et speciale for sig. Omridset danner altså hvordan ens karakter beskues af de omstændigheder ens liv leves under; samfund, kultur, opdragelse, tidsperiode etc. Anvendelsen må altså bero sig på en abstrakt ide om dydighed og midten. Dette gælder også hvordan man føler - glæde eller ubehag - omkring handlingen. Midten angår da, som en abstrakt idé om hvordan vi korrekt føler glæde eller smerte omkring visse karaktertræk, samt udvisningen af dem (Aristoteles 2019, s.68). "Dyd er altså en målrettet holdning, som udtrykker en midte i forhold til os, og som er rationelt bestemt og bestemt ved det, imellem to onder, imellem overdrivelsen og manglen." (Aristoteles 2019, s.63). Heraf bliver dyden altså forstået som en målrettet holdning som udtrykker hvorvidt vi bevidst vælger noget for sig selv, og føler glæde eller smerte ved at udfører handlingen der påkræves i den givne situation. Moderniseringen af Aristoteles beror sig netop på *omstændigheder*; kultur, politik, opdragelse, etc. Dette er den tråd Kristensen og Toft trækker fra Aristoteles til hvordan bæredygtighed udspiller sig på baggrund af hvordan forskellige kulturer tolker fortællingen om hvad der er bæredygtigt ned i lokale historier, og herefter handler på dem.

1.4 - Omstændigheder

Omstændigheder danner nemlig vores tilbøjelighed overfor dydighed. Aristoteles forbinder dyden med med vaner og afstraffelser der forbedre eller forværre et barns introduktion til et dydigt liv. Her kan drages en parallel til et tænkt problem moderne forældre oplever i opdragelsen. En afstraffelse for et barn idag - dette gjaldt med hundrede procent chance ikke i det gamle Grækenland - kunne være, at fratage dem deres telefon eller iPad. Aristoteles mener, at afstraffelser er “[...] en art helbredelser, og helbredelser finder af natur sted igennem modsætninger” (Aristoteles 2019, s.58). I det abstrakte omrids vi er ved at danne, betyder det altså, at dydig udvikling også sker igennem afstraffelser af tilbøjeligheder. At fjerne et barns iPad på det korrekte tidspunkt hænger netop sammen med dydighed som ‘en art upåvirkelighed og ro’ (Aristoteles 2019, s.58). Dette hænger også sammen med kløgten, altså en del af at opnå en dydig karakter er både gennem afstraffelser, og heraf at man lære at forholde sig rolig i en situation hvor ens handling bedømmes som forkert, som følge af omstændigheder.

“Og derfor er det besværligt at være god. Det er i ethvert tilfælde besværligt at ramme midten, ligesom ikke enhver men kun den kyndige, kan finde en cirkels midtpunkt. Således kan enhver blive vred, og nemt, og give penge ud og ødsle dem væk. Men at forholde sig til den rette person i det rette omfang på den rette tid og af det rette motiv og på rette måde, det er ikke enhver mands sag og heller ikke let. Derfor er det rette sjældent og rosværdigt og smukt.” (Aristoteles 2019, s.68)

Alle mennesker er af naturen tilbøjelige til at føle vrede, men det er kun de kyndige - dem som praktisere og søger dydigheden - som følelsesmæssigt kan regulere således, at det ikke påvirker deres moralske bedømmelser, og heraf handlinger. Som vi så længere oppe, må man bedømme og vælge noget bevist, men det er en bedømmelse få står med, da man i platonisk forstand er den eneste der er oppe af hulen. Grundlaget for specialets udgangspunkt var netop en påstand om, at det normative fundament i bæredygtighed var uetisk og ureflekteret, derfor må specialet først give et omrids af hvad der menes, før de rette karaktertræk, følelser og handlinger kan sluttes til bæredygtigheds diskussionen.

Specialets anvendelse af dydsetik beror sig derfor på de overordnede principper af dydsetikken, som et forståelsesværktøj. Det indebærer en abstrakt konceptuel anvendelse af de fire årsager og den praktiske syllogisme, telos, eudaimonia, dydighed og teorien om midten samt *omstændigheder*. Heraf anvendes teorien som en 'etisk ramme' til at vurdere det normative fundmanet i bæredygtighedsbegrebet, og hvordan dette videre har konsekvenser for politikker der bygger på dette.

1.0.1 - Delkonklusion

I afsnittet er de væsentligste dele af Aristoteles' dydsetik gennemgået, herunder de fire årsager og den praktiske syllogisme. De giver os et værktøj til, at bedømme hvorvidt en given handling er vurderet korrekt eller forkert. De anvendes ved, at opstille moralske bedømmelser i en logisk struktur. Den fungerer som et analyse-værktøj og viser os hvor mennesket er gået skævt i deres etiske vurderinger i forhold til bæredygtighed, i afsnit 5.1.

Etikken tager afsæt i at mennesket søger et højste gode, eudaimonia - at leve vel og handle godt, og realisere sin teleologiske natur. Dette sker gennem opnåelsen af en dydig karakter i overensstemmelse med det fornuftsaserede begreb om midten, handling og praktisk visdom. Dydighed skal inkorporeres i ens karakter gennem vaner, herefter bliver korrekte handlinger, bevidst valg, og følelsen der tilgår dette valg, mere naturlige for os. Derfor starter den dydsetiske undersøgelse altid med spørgsmålet om hvorfor og hvordan, da forståelsen og fornuften går forud for dydighed. Vi må forsøge at anskue nogle af de overdrivelser og mangler mennesket op til nu har behandlet miljøet med, samt hvordan dette kan forstås i sammenhæng med ESG.

Dydsetikken må altid praktiseres i en kontekst og som følge af omstændigheder, dydighed må vises i den rette mængde på det korrekte tidspunkt, med den rette følelse. Derfor er dydighed ikke kun et individuelt mål, da vi er forpligtet over for os selv og andre til at ville realisere vores natur for hvad der implicit bliver det fælles bedste. Vi roser og kritiserer hinanden, så samfundet og fællesskabet må også opnå en vis form for dydighed i overensstemmelse med vaner, vores omstændigheder, herunder miljø og den naturlige verden. Denne tolkning og anvendelse udlægges i afsnit 3.2.

2.0 - Kant - Pligt-etikken

Dette afsnit tager udgangspunkt i et af Immanuel Kants (1724-1804) hovedværker 'Groundwork of the Metaphysics of Morals' (2006) og oversættelsen på dansk fra 1999 'Grundlæggelse af sædernes metafysik' hvortil danske oversættelser klargøre visse pointer. Kant's mål i værket er, at undersøge og etablere en fundamental grundlæggelse af et 'supreme principle of morality' (Kant 2006, s. x-xii). Kant mener nemlig etikken er det domæne hvor handlinger kan vurderes moralsk korrekte eller forkerte på baggrund af om de kan *universaliseres*, gøres til 'almen love'. Dette princip er *det kategoriske imperativ*. Hans etik, og denne grundforudsætning, betyder at moral bør kunne afledes fra et universelt princip, og heraf, at vi kan spørge hvorvidt vores handlinger kan gøres til et sådan et (Kant 2006, s. x-xii.). Kant var yderligere kendt for at kategorisere og opdele vores erfaringer, fornuften og etikken. For at morallov kan være universelt gældende, da må den være fjernet fra al empiri. "[...] since we do not here have the advantage of its reality being given in experience, so that the possibility would be necessary not to establish it but merely to explain it." (Kant 2006, s.30). Virkeligheden giver os ikke en moral eller etik. Derfor er det nødvendigt at etablere én.

2.1 - Forudsætninger

I følge Kant, så begynder alle vores erkendelser og domme med en erfaring, men ikke alle udspringer fra en erfaring (Kant 1999, s.10). Kant kritiserede empiristerne og deres begreb om bevidsthed som 'tabula rasa' (tom tavle). Bevidstheden var et resultat "af erfaringens indskriven sig på denne tavle." og heraf dannes 'de videre bevidsthedsbegreber' (Kant 204, s.10). Kant indvendte, at empiristerne forudsætter et 'ordnet system' eller 'form' i bevidstheden som placere erfaringer af sig selv. Det mener Kant vi aldrig ville kunne sige noget om. I stedet finder han svaret i hans begreb 'den transcendentale erkendelse' (Kant 1999, s.10-11). Der må være noget bag ved erfaringen, der danner bevidsthedsbegreberne, som både indordner og skelner mellem erfaringer og erkendelser. Hvor *a posteriori* (erfaring) erkendelser omhandler de empiriske erkendelser menensket tilegner sig gennem begåen i verden. Modstat denne er dannet *a priori* (viden før erfaring) erkendelser. Sidstnævnte beskæftiger sig ikke med genstande, 'ting i dem selv', da vi aldrig kan komme i kontakt med dem: "[...] can only arise within the limits of our perceptual and cognitive powers. We should not assume, however, that we know all that may be true about "things in themselves" [...]."

(Johnson & Cureton 2024, afsnit 1). Begrebet omhandler i stedet hvordan vi via videnskabelige, metafysiske og erkendelsesteoretiske måder kan finde frem til ting mennesket (fornuftsvæsner) kan erkende på universelt plan, uden 'kontakt' med den sanselige-verden (Kant 2010, s.10-11).

2.1.1 - Fornuftsvæsner

Kants begreber om *Fornuft* og *Fornuftsvæsner* er essentielle dele af hans moralfilosofi. Et hver rationelt væsen må betragte sig selv som intelligent *eller* sansende, og disse kan ikke forenes. "[...] hence he has two standpoints from which he can regard himself and cognize laws for the use of his powers and consequently for all his actions [...]." (Kant 2006, s.57). Heraf har mennesket to valg: enten lovgiv efter fornuften eller sanserne. Disse tilknytter sig til to former for fornuft hos Kant: den der tilhører a priori, *den teoretiske fornuft*. Og den der tilhører praksis, som er 'medskabende' for handlinger, *den praktiske fornuft* (Kant 1999, s.23). Den teoretiske fornuft tilknyttes hos Kant den verden, hvor love dannes uafhængig af naturen og dens love, disse er ikke empiriske, og har udelukkende grundlæggelse i fornuften. Kant hævder nemlig, at fornuften har en natur der eksistere *for sig selv*, og at mennesket er sådanne væsner der er skabt med hold i fornuftens natur (Kant 2006, s.37). Den praktiske fornuft hører til sanse-verdenen, hvor love kan dannes som følge af naturen loven. Kant forudsætter hertil, at mennesket er et fornuftsvæsen og tilhører en ren fornufts-verden. Forudsætningen for valget mellem disse udlægges i næste afsnit. Kants grundtese om fornuftsvæsner indebærer, at det er fornuften der forbinder alle væsner der besidder den - derfor må de universelle moralske love kunne gøre sig gældende og accepteres af alle heraf (Kant 2006, s.37-38).

Mennesket kan derfor aldrig reflektere over dets handlinger uden at fremkalde ideen om frihed. Frihed udgør hos Kant betingelsen der frigøre mennesket fra sansen-verdenen, hvor love kan bestemmes uafhængigt af empiri (Kant 2006, s.57). Dette er hans begreb om autonomi, og det fristiller hos Kant, mennesket til at 'dømme' upåvirket af empiri - det tilskriver mennesket fuldt ansvar over for dets handlinger. Hertil drager Kant sammenligningen mellem sanse-verdenen, hvor fænomener er skabt af naturens love. Og fornufts-verdenen, hvor autonomi og fornuft på samme måde er det universelle grundlag for moral. Dette er Kants tese om hvordan fornuft og autonomi tillader moralske gyldige love der kan gøres til universal love (Kant 2006, s. 57). Han udlægger det

som en kritik af empirien og erfaringen: vi kan ikke komme i direkte kontakt med fænomenernes verden, men samtidig må der være noget bagvedliggende der tillader at mennesket *er i stand* til, at gøre sanse-verdenen forståelig i en hvis forstand. Kant basere dette på begrebet a priori. Hvis fornuften er det der forbinder alle fornuftsvæsner, så må love skulle kunne gøres universelt gældende. De må være fjernet fra sanse-verdenen, en a priori dom (en lov), som vi kan forme vores moral efter. Dette kalder Kant “[...] det øverste princip for al moralitet, moral- eller sæde-loven: *det kategoriske imperativ*. (Kant 1999, s.23).

2.2 - Det kategoriske imperativ

“There is, therefore, only a single categorical imperative and it is this: *act only in accordance with that maxim through which you can at the same time will that it become a universal law*.” (Kant 2006, s.31)

Og heraf den famøse moralske formulering: “[...] jeg skal aldrig handle anderledes, end *at jeg også kan ville, at min maksime blive en almengyldig lov*.” (Kant 1999, s.51). Denne formulering af det Kant kalder det kategoriske imperativ omhandler, at vores moralske adfærd og handlinger *bør* stemme overens med principper der kan gøres til almengyldig universel lov (Kant 2006, s.xi). Når vi handler, skal vi derfor spørge os selv hvorvidt de begrundelser vi har kan “[...] be made universal, embodied in a principle.” (Kant 2006, s.xi). Hvis adfærd skal være moralsk, må handlingen indeholde en absolut nødvendighed af, at kunne formuleres som en pligt der gælder alle fornufts-væsner. Dette gælder ikke kun mennesker - men alle væsner der besidder fornuft og kan tænke rationelt i hele universet (Kant 2006, s.2-3). Grundlaget for en pligt må gøre sig gældende i hvad end verden man er placeret i, fordi den eksistere a priori (ikke baseret på empiri) som noget alle kan konkludere ud fra fornuften alene. Denne tese beror sig på forskellen mellem fornuftsverdenen og sanseverdenen, mellem a priori og a posteriori, hvor love afhængig af erfaring aldrig kan gøres universel, da den indebærer specifikke situationer og omstændigheder ikke alle fornufts væsner har adgang til (Kant 2006, s.2-3). Moralske love må altid være et ultimativt mål i sig selv, den må altid være et fuldt-ud objektivt princip, fordi fornuften har en natur ‘for sig selv’. Et af de mål er, at man aldrig må underminere et fornuftsvæsen status som netop dette, da ellers tillader du det universelt, og så er det kategoriske imperativ ‘opløst’. På baggrund af dette,

formulere Kant nu et 'praktisk imperativ', som er den mest anvendelige del af hans teori og en forholdsvis simple måde at vurdere hvorvidt måden man handler på er moralsk retfærdiggjort eller ikke: "So act that you use humanity, whether in your own person or in the person of any other, always at the same time as an end, never merely as a means." (Kant 2006, s.37-38). Det praktiske imperativ hævder at alle fornuftsvæsner, herunder mennesker, eksistere som mål i sig selv, og aldrig bruges blot som middel: "*Handl således, at du altid tillige behandler menneskeheden, såvel i din egen person som i enhver andens person, som mål, aldrig blot middel.*" (Kant 1999, s.88).

Heraf kan man altså spørge, hver gang man indgår i en moralsk bedømmelse hvor andre mennesker indgår: hvorvidt ens intentioner og handlinger bruger det andet fornuftsvæsen blot som middel. Dette er en universelt gældende pligt for alle fornuftsvæsner og gør sig gældende som et kategorisk imperativ.

Kant placere overtrædelsen af fornuften som hvad der afgøre om noget er moralsk adfærd eller ikke. Imperativer gælder nemlig ikke andet end fornuftsvæsner, "Kun et fornuftsvæsen har en *vilje*, dvs. evnen til at handle ifølge *forestillinger om love*, ifølge principper." (Kant 1999, s.66). Ifølge Kant kan mange handlinger retfærdiggøres moralsk: Hvad du ønsker at opnå, så længe det ikke indebærer undertrykkelsen af et fornuftsvæsens natur kan retfærdigøres. Hvilket gælder alle de væsner og genstande som ikke anses som værende mål i sig selv. Kant har sikkert en forklaring, men på baggrund af dette må det diskuteres hvorvidt Pligtetik som miljøetik ikke må udvide grænsen for hvad der betragtes som mål i sig selv. Kant peger i hvertfald på det med begrebet 'hypotetiske imperativer'.

"Alle imperativer byder enten *hypotetisk* eller *kategorisk*. Et hypotetisk imperativ udtrykker den praktiske nødvendighed af en mulig handling som et middel for opnåelse af noget andet, som man vil (eller som det dog er muligt, at man vil)." (Kant 1999, s.68).

2.2.1 - Hypotetiske imperativer

Hypotetiske imperativer kan forstås som viljeprincipper, men ikke som lov, fordi de er rettet mod et specifikt mål, og ophører når det er nået. De er en kommando der peger specifikt mod et mål; og hvis du vil opnå målet, så må du gøre ‘*dette*’ (Kant 2006, s.30). Hvis du vil opnå X, så gør Y. Disse imperativer tilhører som sådan ikke moralen, og har rod i et andet princip. Johnson og Cureton i en artikel fra Stanford Encyclopedia of Philosophy (2024) udlægger det som, at tænke over ens maxime i en praktisk, sanse-verden, forstand: hvad man ønsker at opnå, og hvordan man gør det. “It requires us to exercise our wills in a certain way given we have antecedently willed an end.” (Johnson & Cureton 2024, afsnit 4.0). Begrebet omhandler brugen af vores vilje i en bestemt retning; givet at man ved hvor den retning fører hen. Det kan være ‘Hvis du vil være rask, så tag din medicin’ og ‘hvis du vil redde miljøet, så installer solceller’. Som sagt tidligere forudsætter Kant denne form for frie vilje, der indebærer at mennesket kan, med et mål i mente, retfærdiggøre handlinger så længe det ikke overtræder det kategoriske og praktiske imperativ. Viljen hos Kant indebærer netop, at tage stilling til hvorvidt en lyst - tilbøjeligheder, som alle mennesker har - er noget du rent faktisk vil vælge og vilje (Johnson & Cureton 2024, afsnit 4.0). Hos Kant kræver det altså en aktiv stillingtagen til en lyst, en tilbøjelighed, og hvad den medbringer af konsekvenser.

2.3 - Den frie vilje

Hos Kant er fornuften, fornuftsvæsner, det kategoriske og praktiske imperativ som sagt indbyrdes forbundet med en ‘nødvendig’ forudsætning af autonomi og den fri vilje. Det kategoriske imperativ kunne simpelt ikke lade sig gøre, hvis Kant ikke opdeler mellem sanse- og fornufts-verdenerne. Han definere den som den der gør det muligt at handle, både moralsk i den teoretiske forstand; men også indenfor sanse-verdenen hvor handlinger retfærdiggøre midler i søgen på et mål. Den frie vilje antages så mennesker kan holdes ansvarlige for hvad de gør; vi har *fri vilje* til at vælge og handle. Disse mål må dog stemme overens med den universelle lov, da dette er grundprincippet og bør danne al handling (Kant 2006, s.36). Den frie vilje eksistere kun hos fornuftsvæsner, da Kants definition indebærer, at disse er de eneste der kan være et mål i sig selv som konsekvens af at tage del i fornuftens natur. Det betyder at Kant anvender en antropocentrisk definition af mennesket (og fornuftsvæsner) som dem der har mest betydning i verden (og universet).

Kant fjerner på denne måde den frie vilje og mennesket fra den sanselige-verden, da naturen er styret af naturlovene, men samtidig, på en eller anden måde lægger til grund for det hele. Kant påstår nemlig - som en forudsat betingelse - at viljen må være fri hos fornuftsvæsner, da mennesket ellers kun kunne danne deres moral og etik ud fra en forbundethed med naturen; med den sanselige-verden (Kant 2006, s. 52). Den må være en betingelse for moral-lov, fordi ellers kan morale ikke være uafhængigt af empiri, og derved ikke være universel. Kants hovedmål er netop at danne sådan en grundlæggende morallov (Kant 2006, s. 52-53) (Johnson & Cureton 2024, afsnit 2).

2.0.1 - Delkonklusion

I afsnittet er de grundlæggende forudsætninger for Kants pligtetik redegjort for. Herunder tilgår begrebet om fornuften og fornuftsvæsner, det kategoriske og praktiske imperativ, de hypotetiske imperativer og den frie vilje. Disse udgør betingelserne for Kants deontologi og det kategoriske imperativ: handl kun således at du kan ville din handling bliver almengyldig lov og gælder alle fornuftsvæsner.

Erkendelse begynder altid fra erfaring men ikke alle dommer udspringer fra erfaring. Kant søger de a priori betingelser for hvordan han mener mennesket fungerer og eksisterer i verden, så hans mål om en universelt gældende moral lov kan opnås. Kant indførte hertil 'den transcendentale erkendelse', som danner grundlaget for hvordan mennesker først og fremmest kan sanse verden, den struktur der er bagvedliggende sansningen i følge Kant. Dette bagvedliggende er en del af fornuftens natur, som eksisterer for sig selv. Og danner yderligere grundlaget for begrebet fornuftsvæsner. Det bagvedliggende, fornuften, er hvad der forbinder væsner der besidder en fri vilje og er et mål i sig selv, og heraf kan hævde, at man aldrig må underminere et sådant væsens status som netop dette. Heraf det praktiske imperativ: du må aldrig anvende andre mennesker som middel til at nå et mål, du skal altid behandle dem som mål i sig selv, ligesom gælder dig selv.

Mennesket tillægges, ved følge ovenstående betingelser, at besidde autonomi af nødvendighed. Autonomi er lig med frihed hos Kant: evnen og ansvar for hvordan man viljer og handler på baggrund af fornuften. Det kategoriske imperativ hviler netop på denne. Menneskets frie vilje er hvad der tillader at handle og formulere love der er fjernet fra den sanselige verden, og den naturlige verden. Samtidig med den ligger til grund for imperativerne. Det sidste imperativ er de hypotetiske: Hvis du vil opnå X, så gør Y. Og de gælder ikke kun moralske handlinger, men er afledt i sammenhæng med dem, de er Kants begreb om en form for logisk sammenhæng mellem det man ønsker at opnå hvis man har et bestemt mål. De ophører ligeså snart målet er nået.

Kants pligtetik er stringent og kræver yderligere et dybere analyse arbejde i form af grundigere kildelæsning. Ikke desto mindre anvendes det kategoriske og praktiske imperativ, samt begrebet om fornuftsvæsner i en miljøetisk diskussion, omhandlende konsekvenser disse har hvis disse dannede

den normative ramme bæredygtighed og ESG delvist bygger på. Kants etik står i direkte modsætning til Aristoteles, der netop på baggrund af empiri bygger sammenhængende på de grundantagelser man havde i det gamle grækenland. Det a priori fundmanet hos Kant er således en fundamental forskel fra det dydsetiske fundament som omhandler at opnå dydighed og eudaimonia indenfor specifikke rammer i samspil med de kontekstuelle omstændigheder.

Prima facie virker Aristoteles' dydsetik som et bedre fundament for bæredygtighed, som i hvis grad kan tolkes som et kategorisk imperativ, som er Kristensen og Tofts anvendelse i afsnit 4. Udlæggelsen af Kant konkluderes utilstrækkelig, men grundprincipperne omhandler stadig ikke karakter, som er det der udgør fundamentet for den moralske bedømmelse først og fremmest - en påstand der fastholdes i næste afsnit baseret på Mehurana og Behuras tolkning af Aristoteles.

3.0 - Miljøetik

I dette afsnit analyseres hhv en konsekvensetisk, dydsetisk og pligtetisk tilgang til bæredygtighed, med udgangspunkt i to indiske filosoffer Subhasmita Maharana og Ajitkumar K. Behura. Forfatterne er tilknyttet det indiske Institut for Humaniora og Samfundsvidenskab, på Indian Institute of Technology (ISM). Anvendelsen beror sig på artiklen '*An analysis of Ethical Theories in the Direction of Sustainable Development...*' udgivet i tidsskriftet 'problems of sustainable development' (u.å.). Et internationalt tidsskrift der gennem tværfaglige tiltag og forskning, herunder miljø-videnskab, miljø-ingeniør faget, samfundsvidenskab og filosofi, m.f., forsøger at løse forskellige globale bæredygtigheds-problemer. I afsnittet tilgår Hursthouse (2022) og Schönfeld (2010) som et udvidet og kritisk stillingtagen til Maharana og Behuras brug og anvendelse af af Aristoteles og Kant.

Maharana og Behura tilføjer en filosofisk analyse af laster i mennesket der har ledt til klimakrisen. De sætter konsekvensetik, dydsetik og pligtetik i sammenhæng med spørgsmålet omkring opnåelsen af bæredygtighed (Maharana & Behura 2023, s.183). Hvoraf de forudsætter og argumentere for, at dydsetikken tilbyder den bedste supplerende og løsning, fordi de placere 'menneskets karakter' som den væsentligste del af etik.

“Character is the most important aspect of ethical thought. Furthermore, Aristotelian Virtue Ethics is largely concerned with what type of persons we should be [...] and how we should behave.” (Maharana & Behura 2023, s.184).

Forfatterne placerer karakter som det vigtigste aspekt af etik, fordi menneskets moralske bedømmelser udspringer fra et fundamentet der har basis i ens karakter. Dette er en væsentlig pointe hos Maharana og Behura, de mener at de normative dele af bæredygtighed ikke bygger på denne sammenhæng. For at kunne løse bæredygtighedsudfordringerne, så kræver det en 'moralisk revolution' og Aristoteles' dydsetik er vigtig i denne forbindelse. Det kræver dydige mennesker at opnå bæredygtighed; reducerende og modvirkende effekter på afskovning, klima-ændringer, ozonlaget, drivhusgasser, samt forurening af luft, vand og jord, etc. (Maharana & Behura 2023, s.183).

3.1 - Forudsætninger

Deres indledende påstand er, at mennesket har destrueret miljøet, fordi dets karaktertræk har udviklet sig i en sådan grad, at det har skabt miljømæssige problemer på globalt plan, og at det er blevet laster. Mennesket har udnyttet og misbrugt naturen for egen økonomiske væksts skyld (Maharana & Behura 2023, s.183). Miljøforringelse er netop en konsekvens af den menneskelige morals forfald forstået som indbyrdes forbundet. “[...] necessitating a moral revolution to reform human conduct for the sake of society, with a focus on Aristotelian Virtue Ethics rather than consequentialist or deontological ethics.” (Maharana & Behura 2023, s.183). Dette fokus omhandler hvilke typer mennesker vi bør stræbe efter at være. For at håndtere ødelæggelsen af miljøet, bliver vi nødt til at justere måden vi handler på. En pointe og anvendelse Kristensen og Toft gør sig brug af i afsnit 4. De skriver, at *etiske værdier* må inkorporeres i menneskets daglige liv, så det motiveres til (glædes ved) at have etiske overvejelser og bekymringer for miljøet (Maharana og Behura 2023, s.184). Et fokus på karakter mennesket må udvikles for at kalibrere vores attitude mod miljøet. Denne ‘revolution’ er nødvendig, fordi videre ødelæggelse af naturen og miljøet truer globalt (Maharana & Behura 2023, s.183-184). Med en dydsetik kalibrering kan vi begynde at anvende og bevare naturlige ressourcer og miljøer på bæredygtige måder som rækker udover økonomisk vækst (Maharana & Behura 2023, s.183-184).

En anden forudsætning for at mennesket kan leve bæredygtigt, er oplysning og viden, fra Kants deontologi: “Humans are rational beings with duties to others and non-human nature. That is, moral responsibility implies knowledge, competence, choice and value.” (Maharana & Behura 2023, s.184). Viden om at vi hver især er fornuftsvæsner, medfører indsigt, at vi har pligter overfor os selv og andre (som vi så i afsnit 2.1.1). Forfatterne tolker denne indsigt ind som et yderligere fundament for en nødvendighed for deres miljø-etik (Maharana & Behura 2023, s.185). Yderligere påpeger de via. konsekvens-etikken, de implicite ureflekteret konsekvenser der er i forbindelsen med anvendelsen i af konsekvens-tænkningen som basis for moralske handlinger, i en miljøetisk forstand. De mener, at dette har været grundlaget for hvordan mennesket har behandlet miljøet op til nu.

3.1.1 - Konsekvensetik som miljøetik

Konsekvensetikken er en filosofi der vurderer moral ud fra, om en handlingens konsekvens er god eller dårlig. "The goodness or badness of an action's outcomes determines whether it is right or wrong. [...]. If the consequences are acceptable, the activity is morally good, but the bad outcomes of the action are morally wrong." (Maharana & Behura 2023, s.184). Hvis konsekvenserne er gode vurderes handlingen 'moralsk rigtig'. Hvis konsekvenserne er dårlige vurderes handlingen 'moralsk forkert'. Der er ingen 'moralske tanker' eller evalueringen er af andet end de konsekvenser der sker på baggrund af specifikke handlinger. Det er fejlagtigt mener forfatterne (Maharana & Behura 2023, s.184). Der er næsten ingen værdi i at vurdere hvorvidt handlingen egentlig var korrekt eller ikke, fordi det eksempelvis kan være at omstændigheder, og held, har haft indflydelse.

Egoisme og utilitarisme er etiske teorier der fungerer på konsekvensetikken grundprincip. Forskellen mellem dem ligger i, at egoisme omhandler menneskets iboende værdi, mens nogle utilitarister inkorporerer sansende væsner, defineret af at kunne føle glæde og smerte (Maharana & Behura 2023, s.184). Filosofer som Bentham og Singer inkorporerer eksempelvis, at alle sansende væsner har moralsk interesse i vurderingen af hvorvidt en handling er rigtig eller forkert. Og selvom Bentham og Singer med deres sentiocentriske etik, er et skridt videre i den rigtige retning, er den stadig fejlbarlig, fordi begge leder til menneskets dominering af naturen (Maharana & Behura 2023, s.184). Der opstår et hul mellem sansende væsner og deres miljø som en del af glæde og smerte. Dette afspejler også Kristensen og Tofts idé i afsnit 4. Det er prima facie uetisk at placere økonomisk vækst centralt i en normativ stor fortælling (grand narrative). I en konsekvensetisk forstand kan man retfærdiggøre, at det er moralsk tilladeligt udelukkende at søge økonomisk vækst hvis handlingen leder til 'mest mulig glæde for flest mulige'. En sådan anvendelse i en politisk kontekst tillader vulgære handlinger, som Maharana og Behura pointerer. Dette leder til klimaforværring. Menneskets dominans over naturen, er effekten af en etik hvori naturen vurderes udelukkende som et instrument (Maharana & Behura 2023, s.184).

"Non-sentient items, on the other hand, do not have intrinsic worth since they cannot convey their emotions or sentiments. As a result, non-sentient elements in the

environment, such as plants, rivers, mountains, and landscapes, have no inherent worth for them.” (Maharana & Behura 2023, s.184)

Ikke-bevidste genstande som planter, søer, bjerge og landskaber har ingen iboende værdi i konsekvensetikken. “According to Utilitarianism, the sole intrinsic worth is pleasure or the fulfilment of interest, want and preference, whereas suffering is regarded an inherent disvalue.” (Maharana & Behura 2023, s.184). Som konsekvens kommer miljøet blot til at fungere som en nydelse for sansende væsner der kan udtrykke deres følelser. Heraf kan man kun tildele moralsk interesse til *naturlige genstande* i en *instrumentel* forstand. Naturen: “will be seen as a dummy to which we shall assign values. As a result, ethical values are not inherent in nature.” (Maharana & Behura 2023, s.185). Instrumentaliseringen sker som en konsekvens af hvad der kan retfærdiggøres. Denne tilgang anerkender at naturen skal beskyttes, men kun for sansende væsners skyld, da retfærdiggørelsen beror sig på hvad der har iboende moralsk værdi. Hvortil forfatterne mener, at den nuværende definition og anvendelse af bæredygtighed bygger på egoismen. Fundamentet mangler nemlig koblingen mellem den sentiocentristiske tilgang og heraf dyrs iboende værdi³, og sansesendes væsner implicitte forbundethed med miljøet og den naturlige verden. De værdier mennesker har handlet på har bygget på konsekvensialistiske etiske bedømmelser (Maharana & Behura 2023, s.184-185).

Konsekvensetik fungerer altså ikke som en tilstrækkelig miljøetik, op til punktet hvor den rationelle orientering beror sig på karakteren der bedømmer. Hvis præmissen var opfyldt havde mennesket netop korrigeret handlinger langt før og forbundet konsekvenserne i større grad. Hvilket selvfølgelig beror sig på en antagelse af at Brundtland rapportens definition af bæredygtighed er ‘rigtig’. Ikke desto mindre må vi altså forsøge at undersøge og fyldestgørende provideer en logisk sammenhæng, hvortil en nødvendig korrektion af bedømmerens fundament for moralske vurderinger tilgår.

³ Hvilke dyr, som fx Nussbaum udlægger i værket *Justice for Animals: our collective responsibility* fra 2023, udelades i dette speciale.

3.2 - Dydsetik som Miljøetik

Forfatterne mener, at den logiske inkonsistens kan forløses af dydsetikken. Fokusset hos Aristoteles er netop på 'aktøren' frem for 'handlingerne', da dette er fundamentet for moralske bedømmelser. "The essential category for moral philosophy is the good person, and the good person is the person of excellent character, the one who possesses moral virtue." (Maharana & Behura 2023, s.185-186). Som vi så i afsnit 1 handler Aristoteles' etik om, at mennesket *bør* stræbe efter, at blive gode personer. Målet er ikke nødvendigvis kun at tænke over problemet, handlingerne der moralsk bedømmes er første skridt. Begrebet om eudaimonia må udvides, i moderne tid, til også at omhandle de omstændigheder der er individers og kultureres levevej.

Aristoteles placere netop ens livsomstændigheder som en væsentlig del af grundlaget for de moralske bedømmelser. "Aristotle identifies three factors that influence our ability to be good: nature, habit, and education. [...] That [nature] belongs to the genuinely fortunate as a result of divine providence." (Maharana & Behura 2023, s.186). Forfatterne definere grundforudsætninger for indflydelse på en persons karakter (dydighed) som, naturen, vane og undervisning, som også defineres i afsnit 1. De ligger særligt vægt på *vanen*. I afsnit 1 viste specialet, at naturen blot gør mennesket tilbøjeligt overfor dydighed, samt at visse omstændigheder, som vi ikke har kontrol over, har indflydelse på ens karakter. Eksempelvis opdragelse. Heraf konkludere forfatterne at *undervisning* kun har effekt på dem der er blevet opdraget til at være modtagelige overfor dydighed: "[...] the only way to do this is by adequate training beginning at a young age, which cannot be accomplished without the necessary legislation." (Maharana & Behura 2023, s.186). Dette omhandler Aristoteles' teori om staten som medskabende aktør for dydige og gode personer. Dette er også vigtigt for hans teori. Men her må vi indvende, at vi i moderne tid er et andet sted og derfor undlades dette. Lovgivningen kan kun ske: "As a result, the second of Aristotle's three points, antecedent habituation, is required for teaching." (Maharana & Behura 2023, s.186). Det bliver altså en mangelfuld lovgivning uden først at have fokus på vaner for den gode karakter, hvilket også er anden opgave værdigt.

Her er der en klar adskilning fra konsekvensetik og pligtetik. Dydsetikken anvendes netop først til at pointere vigtigheden af den moralske bedømmers karakter, som vi har konkluderet. Mens de to

andre klassiske etiske teorier har fokus på udkommet af givne handlinger, og pligter og love mennesket bør følge i deres generelle moralsk befærdelse. "As a result, virtue ethics is a normative ethical theory that emphasizes on living a virtuous life." (Maharana & Behura 2023, s.186). Dydsetikken er en normativ etisk teori der netop kan anvendes til at analysere *hvorfor* og *hvordan* andre normative etikkers grundprincipper har indflydelse på mennesket; samt hvilke konsekvenser det leder til. Et andet spørgsmål bliver heraf, hvem kan vi spørge til råds? Vi må i fællesskab undersøge og opsætte forskellige principper for moralsk bedømmelse og handling, først og fremmest. Her henviser forfatterne til kløgt:

"Practical knowledge is the capacity to recognize things as they are and understand specific conditions. There are certain requirements to be or feel in specific situations, according to Aristotle." (Maharana & Behura 2023, s.186).

Praktisk visdom er evnen til at kunne anerkende tingene som de er, samt forstå specifikke betingelser. Dette er hos Aristoteles forbindet med *midten* (afsnit 1.3) og omhandler, at vi må vælge noget bevidst for dets egen skyld, dernæst handlinge og slutteligt at handlingen også føltes godt. Hos Aristoteles er det gode nemlig forbundet med gode gerninger (Eudaimonia, afsnit 1.1.1) (Maharana & Behura 2023, s.186). Dydighed er forbundet til de omstændigheder vi lever i. I en moderne tolkning anvender forfatterne dette til at pointere, at mennesket er en del af naturen "which dispels the myth that we are superior to nature and hence have the right to exploit it." (Maharana & Behura 2023, s.186)⁴. Med dette kan anvende en forløsning mellem Aristoteles og Kant, hvor grundforudsætningen hos Kant er, at naturen og fornuften er adskilte entiteter. Anvendelsen kan heraf bero sig på, at mennesket, dyr, miljøet og den naturlige verden er indbyrdes forbundet, som må medtænkes i en hvis grad i de normative vurderinger bæredygtighed med nødvendighed må fortage og 'lovgive' efter. Det betyder, at vi må stille spørgsmålet om hvor grænsen skal trækkes. Kan det forløses i en alt-inkluderende og forenelig forstand? (Maharana & Behura 2023, s.186).

⁴ Dette er desuden en af Mary Midgleys (neo-aristoteliker) grundforudsætninger udlagt i antropologien 'The Essential Mary Midgley' redigeret af hendes søn, David Midgley, udgivet i 2005.

Ikke desto mindre påpeger Maharana og Behura at hvis dydighed praktiseres fra barnsben af, så bliver det vaner. Og heraf bliver det en indgroet del af personens karakter som videre har indflydelse på deres omgivelser; personen bliver et ideal (afsnit 1.2) andre mennesker kan spejle sig i (Maharana & Behura 2023, s.186). Studiet af og praktiseringen af Aristoteles' dydsetik kommer heraf til at skabe implicite positive implikationer, da oplysningen først og fremmest kræves. Maharana og Behura tolker i etikken til at være et fundament for motivation og en måde hvorpå mennesket bedre bliver istandsat til, at opretholde "the entire biotic community" (Maharana & Behura 2023, s.187). I en moderne tid betyder det:

"Character building should be done as a method of a specific characteristic in every scenario since it is basically necessary at this time to focus on environmental concerns and save nature from disaster." (Maharana & Behura 2023, s.187)

Fokusset i dydsetikken er på bedømmerens karakter frem for handlingen. Maharana har argumentere for dens væsentlighed i det normative fundmanet det både danner en videre miljøetik, samt bæredygtighed som implicit har moralske konsekvenser. A person's character is more significant than the laws or ideals to be followed. As a result, everything is ultimately founded on human welfare and interest." (Maharana & Behura 2023, s.185). Hvorvidt dette bør placeres som et startpunkt for moralen udlægges af Rosalind Hursthouse (2022) i artiklen '*Are the Virtues the Proper Starting Point for Morality?*'.

3.2.1 - Aristoteles' dydsetik som udgangspunkt for moral

I denne artikel argumentere Hursthouse for, at dydsetikken bør være udgangspunktet for moralfilosofi. Det er delvist på samme begrundelse som Maharana og Behura har givet: at dydsetik netop har udgangspunkt i den moralske bedømmers karakter (Hursthouse 2022, s.155). Men Hursthouse går videre og pointere, at dydsetikken ikke kan reduceres til et koncept om det gode eller det rigtige; der er ikke et klart *defineret* mål i dydsetikken, som der er i konsekvens- og pligtetikken (Hursthouse 2022, s.144). Begreberne udlagt i afsnit 1 danner hele fundmandet - i en indbyrdes konsekvens og forbundet med hinanden - de påvirker hinanden. Heraf kan man ikke, for anvendelighedens skyld, reducere dydsetikken uden at miste noget væsentligt ved etikken

(Hursthouse 2022, s.145). Aristoteles' udlæg af dydsetik er netop et en etik der *peger i retningen af hvordan noget i et omrids kan siges at være og opnåes: det gode liv.*

“[...] but the concept of virtue we acquire from Aristotle is rich, far too rich one suspects, to emerge in all its required complexity from anything that could be described as a derivation from one or two abstract concepts.” (Hursthouse 2022, s.147)

En sådan reduktion indebærer at man netop skipper det væsentlige i den etiske vurdering: den kan ikke reduceres til et eller to abstrakte koncepter. At opnå dydighed skal nemlig ske i overensstemmelse med omstændigheder; i moderne tid må det først forstås som en konceptuel ramme, herefter anvendes i en konkret praksis. Dydighed er nemlig ikke enkelt at opnå, det er ikke blot, som vi har set i afsnit 1, at handle som en der er dydig. Det omfatter også et bevidst valg, kontinuerlig praksis, en korrekt stillingtagen til situationer (praktisk visdom og midten) og korrekte følelser der er forbundet med handlingen (Hursthouse 2022, s.147). Dette er forenet med et ideal som er fremreflekteret, i samspil med praksis, ved at opstille et ideal af, hvordan en person der besidder en specifik dyd fuldt ud (eller alle dyderne) tænker og handler. Dette mener Hursthouse både giver en bedre idé af hvad moral faktisk er, samt det giver en mere konkret afspejling og vejledning i hvordan man kan korrigere sine handlinger og opnå eudaimonia (Hursthouse 2022, s.154-155).. Det kræver selvfølgelig du erklærer dig enig, da en del af at opnå praktisk visdom netop er, at tage bevidst stilling.

“This is because your virtues (and your vices) are a matter of what sort of adult you are, and involve, most particularly, your values - what you regard as worth pursuing or preserving or doing and what you regard as not so.” (Hursthouse 2022, s.147)

Dydighed er en kompliceret og langvarig proces som sagt ikke kan forklares i andet end omrids hos Aristoteles. At tro man kunne udlægge dydsetikken til fulde ville være at misforstå den (Hursthouse 2022, s.148). Praktisk visdom og dydighed er en *legemliggørelses* proces gennem refleksion, teori, praktiseringen og søgen på gode vaner. Den kan anvendes til at bedømme hvorvidt en person

egentlig har den dyd de påstår at have opnået. Dette gøres gennem en analyse af den praktiske syllogisme (afsnit 1.1), ved at opsætte overvejelserne, bedømmelsen og handlingen i logiske udsagn og så herefter analysere hvorvidt der er en logisk sammenhæng herimellem, og herefter konklusionen: handlingen (Hursthouse 2022, s.149-150).

"We don't usually criticize small children when, trying to help without being asked for the first time, they smash some of the best china. They don't know some china is better than others and they don't know they are clumsy, and we don't expect them to." (Hursthouse 2022, s.149-150).

Et eksempel på oplæring af praktisk visdom i moderne tid, med henblik på at gøre børn modtagelige overfor dydighed, er børneopdragelsen. Vi kritiserer normalt ikke børn der prøver at hjælpe med at dække bord, og ved et uheld kommer til at smadre det fine porcelæn. De ved ikke at det er det 'dyre fine' porcelæn, og de ved ikke at de er klodsede, men det skal de nok lærer, som de fleste forældre nok kan nikke genkendende til dig. Ligesåledes skal små børn også opdrages til fra barnsben at genbruge, spare på ressourcer mv. ellers vil sådanne 'klodsede handlinger (overforbrug) skabe yderligere klima-forandringer. Altså hvad dette citat også påpeger er jo, at man ikke kan tage alle forholdsregler der i eksempelvis børneopdragelse. Det er visse ting til sin tid. Hvad vi til gengæld gør er, at forvente at klodsede voksne har opdaget at de er det, og det er noget de bliver nødt til at arbejde på. I hvertfald hvis de gerne vil undgå at unødigt stresse andre mennesker.

"But we do expect clumsy adults to have noticed that they are clumsy and that this is something that they must take into account in their practical reasoning if they are to avoid distressing other people." (Hursthouse 2022, s.150).

Det Aristoteliske syn på menneskets natur er, at den kan 'perfektioneres' gennem tid og refleksion over vores tilbøjeligheder. Hvis ens lyster og moralske vurderinger ikke stemmer overens med den praktiske syllogisme, skal de justeres og kalibreres, i en langvarende proces, indtil der er overensstemmelse. Det betyder, at de mennesker der har gennemgået denne proces oftest vurderes som *bedre personer*, og tættere på eudaimonia end man selv er (Hursthouse 2022, s.150). Altså

hvad dette betyder er jo en del af individet til at finde ud af, man må selv drage sin konklusioner i praksis, og dette gør det svært at, eksempelvis, kombinere dydsetik med pligtetik eller konsekvensetik - Med mindre man antager positionen Hursthouse og specialet gør: som startpunktet for moral. Dydsetikken indebærer derfor, i moderne tid, *stræben* efter at opnå dydighed, gennem filosofien, refleksion og praksis. Disse er alle dele af det ideal man sætter op for sig selv, som videre skal stemme overens med ens egen tilnærmelse af eudaimonia (Hursthouse 2022, s.153-155).

Idealet man sætter op danner videre grundlaget for hvordan ens karakter laver moralske bedømmelser og handler. Idealet kan derfor siges, at være det nærmeste konceptuelle startpunkt i dydsetik (Hursthouse 2022, s.151); efter at læse teorien. Dette kan praktiseres i virksomheder med ynde; virksomheder opsætter allerede idealer i form af beskrivelser af hvilke værdier de prøver at realisere, og heraf hvilke typer mennesker søger. Dydsetikken omfavner alle de komplekse omstændigheder man må tage stilling til i den kultur, samfund, love og regler der nu danner ens livsvilkår. Startpunktet for konsekvensetikken er handlingers konsekvens. Startpunktet for pligtetikken er en udlæggelse af universelt gældende love der eksisterer a priori for fornuftsvæsner.

3.3 - Pligtetik som Miljøetik

Mahara og Behura anvender også pligtetikken i en miljø-etisk forstand. Begrebsafklaring af hvad der er 'rigtigt' og 'forkert' indenfor kontekstuelle omstændigheder er en central ide af etik. Derfor kan etik guide os til at definere grænser, samt indskrænke hvilket områder af livet der kan tilskrives menneskelig moralsk adfærd og *pligter*. Kants deontologi er netop en sådan afgræsning, der tillægger menneskets rationelle pligter i vurderingen af hvordan bør handle (Maharana & Behura 2023, s.185).

I følge Kant, er menneskets evne til bevist at handle på rationelle grundlag det der adskiller os. Alle menneskers handlinger vurderes i moralsk forstand før konsekvenserne af deres handling i en spejlning af noget der muligt kan gøres til almengyldig lov. Kants kategoriske imperativ tilbyder her en delvist vejledning: vi skal spørge os selv, om vi kan ville vores maksimen bliver ophævet til almen lov, og heraf vurdere hvorvidt handlingen er rationel og gældende for alle fornuftsvæsner. Dette betyder, at enhver der kan handle bevidst på baggrund af rationelle grundlag holdes ansvarlig

for deres handlinger - i modsætning til dem der ikke besidder disse evner (Maharana & Behura 2023, s.185). Pligtetikken står i direkte modsætning til konsekvensetikken på dette punkt. Som vi så i afsnit 3.1.1, så har Kants kategoriske imperativ (og praktiske) en noget mere solidt fundament end konsekvensetikken (som udlagt i denne opgave). Vi kan tolke det praktiske imperativ ind til at omhandle naturen, og derved tilskrive mennesket pligt overfor miljøet. "It is founded on nature's deontological worth since it is only a responsibility to safeguard nature for the purpose of duty to nature." (Maharana & Behura 2023, s.185). Kants pligtetik adskiller nemlig mellem to pligter: dem over for en selv, og andre (hvad der normativt vurderes godt for alle fornuftsvæsner). Når en handling begås således, at den opfylder ansvaret i begge former for pligter, vurderes den moralsk korrekt. Spørgsmålet er hvorledes afgrænsningen til bevidstheden må drages, til at forstå hvordan det kategoriske og praktiske imperativ har effekt på ikke-fornuftsvæsner. Maksimen er kun rationelt for alle fornuftsvæsner at følge. Kristensen og Toft afspejler denne idé i afsnit 4. Kant forbinder nemlig - uden afgrænsning, blot nødvendige forudsætninger - autonomi, den frie vilje, med pligterne. Moralen er funderet på denne kobling, ansvaret placeres på fornuftsvæsner der handler (Maharana & Behura 2023, s.185).

Maharana og Behuras anvendelse går på, at logisk bevise en udvidelse af Kants mål om at fjerne etik fra empiriske omstændigheder. Heraf forbinder Maharana og Behura den universaliserbare formelle moral-lov med en mere 'menneskelige' formulering af det kategoriske imperativ i en miljøetisk sammenhæng - baseret på WCEDs (1987) definition af bæredygtighed. Miljøet og den naturlige verden er en del af hvad der opfylder menneskets behov, det er en del af omstændighederne der danner grundlaget for, at mennesket kan forstås som et mål i dem selv. Kant siger man skal handle moralsk uanset omstændighederne; men handlingen har effekt på omstændighederne. Derfor kan vi i følge forfatterne, som en logisk konsekvens, tilskrive naturen og ikke-bevidste genstande en større grad af iboende værdi. Dette normative udgangspunkt kan på nuværende tidspunkt konkluderes at være et godt teoretisk supplement til bæredygtighed og ESGs fundament (Maharana & Behura 2023, s.185).

Mennesket er det eneste fornuftsvæsen på jorden der kan måle og vurdere ting. "Only humans can evaluate what is going on in the environment in the event of environmental concerns. They can

think about what they should do to protect the environment.” (Maharana & Behura 2023, s.185). Mennesket får tilskrevet en ny pligt i en miljøetisk anvendelse af Kant. Dyr, væsner, arter, økosystemer og jorden som helhed kan ikke måle, vurdere og tage rationelt stilling til hvordan vi skal beskytte, bevare og opretholde den over tid. Forfatterne præsenterer det som en logisk konsekvens af Kants argumentstruktur (Maharana & Behura 2023, s.185). Ligesom Kristensen og Toft i afsnit 4 og Schönfeld i afsnit 3.3.1, kan vi også her appellere til en intuitiv forståelse af bæredygtighed som en pligt, ved at forstå hvorfor det er fornuftigt og bør gøres til almengyldig lov. I en miljø etisk sammenhæng forstås det som, at vi må forsøge at gøre det modsatte af bæredygtighed til en lov. Det modsatte af bæredygtighed er destruktion. Hvis alle mennesker handlede med maksimen om, at gøre miljø og den naturlige verden uholdbart, destruktion, ville jorden ikke kunne opretholdes over tid. Samtidig bliver vi nødt til at forholde os til alle andre fornuftsvæsner som mål i dem selv, hvortil universaliseringen af det modsatte af at ville overleve, ville være at alle mennesker hurtigst muligt vil dø. Dette er heller ikke fornuftigt og kan derfor ikke gøres til almengyldig lov (Kristensen & Toft 2014, s.270). Disse perspektiver udlægges yderligere af Kant forskeren Martin Schönfeld i artiklen *Metaphysics of Sustainability - Kants Categorical Imperative* fra 2010.

3.3.1 - Bæredygtighedsbegrebets metafysik

Artiklen fra Schönfeld udforsker begrebet bæredygtighed fra et kantiansk-metafysisk perspektiv. Schönfeld anvender ‘det kategoriske imperativ’. I 2010 vurderede Schönfeld, at bæredygtighed er et forholdsvist nyt begreb, der har udviklet sig til, at omhandle alle områder af mennesketilivet. Denne tolkning er kommet indenfor de sidste årtier (efter Brundtlandrapporten i 1987), grundet voksende miljømæssige og samfundsmæssige problematikker (Schönfeld 2010, s.1). Han argumenterer for, at der sket et ‘paradigme skift’ (Schönfeld 2010, s.1). Før dette paradigme skift omhandlede skade på miljøet, at tage en økse og fælde og dræbe et træ. Nu skader vi miljøet ved blot at være i live (Schönfeld 2010, 3).

Schönfeld argumenterer overordnet for at Kants kategorisk imperativ kan anvendes til at analysere hvorvidt bæredygtighedsbegrebet er *på vej* til at blive en realiseret almengyldig lov. Mennesket har et stort fokus på økonomisk vækst der nu bringer globale konsekvenser. Bæredygtighed er således

ved at blive udforsket som en mulig maksimen der kan realiseres, og dette mener Schönfeld at den bør. Jordens befolkning overgår nu planetens naturlige kapacitet med den mængde af ressourcer og skade på miljøet mennesket udøver. Destruktive handlinger er blevet 'of normalcy', og mennesket er igang med at ødelægge den planet der nu engang lader mennesket trives (Schönfeld 2010, s.3).

“Acts of destruction have morphed into the destructiveness of normalcy. Having crossed sustainable yield threshold of virtually all resources, humankind is destabilizing the very state of affairs whose stability lets it thrive in the first place.”
(Schönfeld 2010, s.3)

Schönfeld perspektiver metafysikken af bæredygtighed til et 'clockwork' der er begyndt at tikke indtil *bæredygtighed opnås* og bliver en indgroet del af vores liv på (Schönfeld 2010, s.7). Schönfelds perspektiv omhandler at retfærdiggøre bæredygtighed ved, at gøre det til et kategorisk imperativ der gælder for alle fornuftsvæsner. Han forsøger at gøre dette ved, at appellere til vores fornemmelse af vores pligter i forhold til den kommende generation (Schönfeld 2010, s.15-16).

Moralen er baseret på praktisk fornuft og den frie vilje og i sammenhæng med bæredygtighed formulere Schönfeld det som en almenlydig lov: "So act as if the maxim of your action were to evolve by your will to a universal natural law." (Schönfeld 2010, s.7). Vi bør, pga klimaproblemerne, handle efter at kunne realisere maksimen 'bæredygtighed'. "Sustainable actions are moral actions by definition. From an environmental point of view, we would say that sustainable actions are the right to do." (Schönfeld 2010, s.8). Bæredygtighed blandet med 'det gode', og ikke-bæredygtighed er synonymt med det forkerte og *ondskab*. "Formally, this is how one recognizes evil: when acted out collectively, such ideas cannot be copied continuously." (Schönfeld 2010, s.8). Ikke-bæredygtige handlinger ikke gøres til universel lov; en sådan idé kan ikke 'kopieres' og handles på gentagne gange. Fortsætter menneskeheden, så betyder det jo at planeten vil løbe tør for ressourcer og vi vil uddø (Schönfeld 2010, s.9). Hertil kobler Schönfeld Kants praktiske imperativ. Hvor vi som fornuftsvæsner, må handle på en sådan måde der tager højde for at mennesker er mål i dem selv, ikke kun midler.

Nogle af de maksimer der forsøges at blive gjort til universel lov indebærer: “[...] exploitation of resources such as carbon sinks beyond their capacity for renewal.” (Schönfeld 2010, s.11). Generelt, påpeger Schönfeld, så er ethvert overforbrug af ressourcer umoralsk og bør ikke ‘kopieres’. Disse handlinger underminere kommende generationers status som fornuftsvæsner, da handlingernes konsekvenser kommer til at have indflydelse på kommende generations autonomi. Man behandler dem som midler til, at opnå noget i nutiden, da selvom Kants moral påstås fjernes empirien, nu engang kræver opfyldelse af visse behov (som mad og vand) for at kunne praktisere den (Schönfeld 2010, s.14-15).

Schönfeld afslutter sin artikel ved et tankeeksperiment hvor i han forsøger at give et perspektiv fra et fremmede fornuftsvæsens synspunkt, en udefrakommende observatør af menneskeheden.

“Such beings, peering in to the past would see the unsustainable conduct of our species at present. They would see us approaching a fork in the road. One path would steadily rise upwards, progressing to a sustainable world. Another would spiral downward, regressing to wars and ending in extinction.” (Schönfeld 2010, s.15).

Det er lige netop dette moralske valg vi må tage, enten fra et dydsetik eller pligtetisk perspektiv. Vi må vælge den vej den bæredygtige vej frem; og vi er på vej, men der er stadig langt (Schönfeld 2010, s.16). Vi mangler en løsning på hvordan vi skubbe kulturen fra økonomisk vækst over i en retning lyder nærmere som ‘mennesket som samlet enhed med miljøet og det naturlige miljø’. Denne påstand virker dog enormt komplekst at praktisere og drage normative vejledninger fra. På denne måde anvender Schönfeld Kants pligtetik til at pege på begrebet som en mulig realiserbar almengyldig lov, som vi kontinuerligt må forsøge at realisere.

3.0.1 - Delkonklusion

I dette afsnit er Maharana og Behuras miljøetiske indvendninger til konsekvensetik, dydsetik og pligtetik blev gennemgået. Heri anvender og afgrænser forfatterne dydsetikken fra konsekvensetikken og Kants pligtetik. De viser hvordan mennesket har handlet på baggrund af nogle (konsekvensetisk) retfærdiggjorde tilgang til bæredygtighed indtil nu og at det ikke længere kan retfærdiggøres. Den måde mennesket har instrumentaliseret naturen er af ulogisk natur. Mennesket bør overveje andelen af opfyldelsen af vores behov leveret af miljø og den naturlige verden. Som et bindeled mellem konsekvens- og pligtetik anvendes Aristoteles. Indsigten i pligten til at overveje hvad konsekvenserne af vores handlinger over for miljøet vurderes af mennesker, af individer. Derfor er det vigtigt at bedømmeren har en dydig karakter. Forfatterne argumentere for, at der er en klar sammenhæng mellem bedømmerens værdier og bedømmelsen. Pligtetikken indsigter, at mennesket er den eneste der kan evaluere tilstanden af den naturlige verden. Dyr, økosystemer samt jorden som helhed kan ikke deltage i den vurdering. Det er menneskets pligt at overveje og bedømme hvad det kan gøre for at opretholde, beskytte og skabe vedvarende livsomstændigheder.

Hursthouse supplerede og udvidede Maharana og Behuras normative standpunkt ved at vise hvordan dydsetikken er et godt sted at starte for moralen. Hun påpegede, at dydsetikken ikke kan reduceres til enkelte abstrakte begreber. At opnå og efterleve dydsetikken kræver kontinuerlig refleksion og praksis, hvis man vil opnå eudaimonia - og dermed et bæredygtigt liv. Afslutningsvist udvidede Schönfeld Kants pligtetiske bæredygtighedstilgang. Han omformulerede menneskets bæredygtigheds ansvar i en universel lovform, som har til mål, at beskytte og opretholde miljø og den naturlige verden for kommende generationers skyld. Dette er en måde at beskytte menneskets status som fornuftvæsen; ved at opretholde muligheden for et bæredygtigt forbrug af ressourcer så kan kommende fornuftsvæsner også opretholde deres livsvilkår, og dermed deres autonomi.

Vi så hvordan en konsekvensetisk tilgang, herunder en utilitaristisk, ikke virker fyldestgørende. Når udfaldet af handlingen tilskrives moralsk værdi, mangler der netop en refleksion fordi man ikke kan justere sin tilgang til bæredygtighed i politiske tiltag. Kants pligtetik kunne muligvis gøre det *nemmere* at lave love omkring bæredygtighed, som fx Brundtlandsrapporten definition af bæredygtighed. Pligtetikken tilføjede i hvertfald konkret, sammen med dydsetikken den mest

holistiske normative ramme for bæredygtighed, med et dydsetisk karakter-spørgsmål som startpunkt. Aristoteles' dydsetik tager højde for konkrete omstændigheder, mens Kants pligtetik tilbyder universalitet, for at skabe en 'moralisk revolution' i omstillingen til bæredygtighed.

4.0 - Bæredygtighed i to etiske forstande

I dette afsnit gennemgås Kristensen og Tofts (2014) teori om bæredygtighed som et 'grand narrative' eller 'metanarrativ', i deres kapitel 'Questioning the Ethical Core of Sustainability' i bogen 'Critical Narrative inquiry - Storytelling, Sustainability and Power'. Deres teori kobler Aristoteles' teori om midten og Kants kategoriske imperativ i en historisk afklaring af 'bæredygtighed'. De undersøger påstanden, hvorvidt bæredygtighed kan forstås som en stor fortælling, der bliver tolket ned i menneskers individuelle liv og heraf foreligger et etisk imperativ. Dette tolker forfatterne ind i en nutidig politisk forordning CSR (Corporate Social Responsibility). Denne forståelse udvides da CSR er 'outdated' idag og i stedet er gået over til ESG (Environment, Social og Governance) (Virksomhedsguiden, [u.å.](#)). Hertil kobler specialet ESG. På baggrund heraf diskutere forfatterne Aristoteles' dydsetik, som repræsenterer 'det gode liv', op imod Kants pligtetik, som repræsenterer 'det rigtige'. De forudsætter nemlig, at bæredygtighed har en etisk kerne, som har konsekvenser for hvorvidt vi forstår os selv som gode mennesker, i.e. hvordan vi handler på baggrund af den 'store fortælling' bæredygtighed repræsenterer.

4.1 - Forudsætninger

Kristensen og Toft anvender en tolkning af 'grand narratives', store fortællinger, som har målet at legitimere politiske institutioner, samt praksisser, love, etikker og måder at tænke. En sådan fortælling beror sig ikke på "[...] an original founding act, but in a future to be accomplished, that is, in and idea to be realized." (Kristensen & Toft 2014, s.261). En stor fortælling må altså indebære at have effekt og en vis målrettethed på kulturer og samfund gennem idéen om at vi fælles skal realisere en *mulig* fremtid.

Dette perspektiv tillader både en anvendelse af bæredygtighed som noget normativt, og heraf en analyse af dets fundament, samtidig med at det fungerer som en forudsætning for Kristensen og Tofts analyse af bæredygtighed. Sådanne legitimeringer kan netop forstås, her i Danmark, som politiske institutioner, forordninger og praksisser som ESG og CSR. "First of all, sustainability has worked its way into social and political institutions and practices, as for instance seen with its multifarious use and with sustainability values (e.g., CSR)" (Kristensen & Toft 2014, s.261).

Bæredygtighed kan netop siges, at have arbejdet sig ind til at blive en fast del af vores kulturelle normer og heraf måden vi arbejder med bæredygtighed på. Spørgsmålet der må stilles, er hvorvidt disse politiske praksissers fundament fokuserer på økonomisk vækst overfor reel bæredygtighed, som allerede blev vurderet problematisk i afsnit 3.1.1. Hvoraf man kan sætte spørgsmålsten ved hvor høj grad sådanne politiske forordninger egentlig indeholder bæredygtighed som reducere og modvirkende effekter på afskovning, klima-ændringer, samt forurening af luft, vand og jord, etc. (Maharana & Behura 2023, s.183). Det korte svar er ja, ESG kræver *rapportering* omkring planer og visioner for håndteringen af sådanne risici i forbindelse med ovenstående bæredygtighedsproblemer (Virksomhedsguiden, u.å.). Et mere dybdegående svar ville kræve indbringelse og analyse af forordninger og de konkrete rapporteringskrav. Hertil udlægges kun en del af fundamentet, og som specialet har pointeret indtil videre må vi finde startstedet for moralen først og fremmest.

4.2 - Nutidige politiske institutioner og praksisser

ESG henvises til for første gang som begreb i 2004, i UN Global Compacts rapport “Who Cares Wins” (Liu, Et al., 2024, s. 984). Her introduceres begrebet som anbefalinger fra den finansielle industri til virksomheder, mod et større fokus på at integrere miljømæssige-, sociale- og ledelsesforhold. UN global Compact mente at så ville virksomheder have nemmere ved at indtænke disse forhold i strategi, analyser mhb. på formue-forvaltning (The Global Compact, 2004, s.1). Håndteringen af bæredygtighedsforhold relaterer sig dog kun til virksomheder – og i ‘Who Cares Wins’ sættes fokus på, at forbedre transparens i form af rapportering, så interessenter har bedre mulighed for – samt incitament til – at investere i mere bæredygtighedsorienterede virksomheder (The Global Compact, 2004, s.i-iv). ESG er blevet udbredt over hele verden (Liu, Et al., 2024, s.984-985) og det er kulminationen af mange forskellige love, reguleringer og incitamenter omhandlende moderne tids fokus på bæredygtighedsforhold. Eksempelvis FN’s 17 verdensmål, CSRD- og ESRS-forordninger samt Paris-aftalen sat i 2015.

Yderligere er ESG en underkategori, med fokus på bæredygtighedsforhold, af CSR. Hvor sidstnævnte har fokus på virksomheders generelle ansvar for samfundet, i.e. navnet ‘Corporate Social Responsibility’. Her handler det også om “[...] at virksomheder i deres forretningsaktiviteter

skal tage hensyn til menneskerettigheder, sociale og etiske forhold, arbejdsforhold, klima og miljø mv.” (Virksomhedsguiden, u.å.). Virksomhedsguiden skriver dog, at flere og flere virksomheder i stedet er gået over til at anvende ESG i stedet for CSR, til at beskrive deres arbejde med samfundsansvar (Virksomhedsguiden, u.å.), altså endnu et tegn på hvor stor kraft bæredygtighed som en stor fortælling har fået (Kristensen og Toft 2014, s.261).

Kristensen og Toft argumentere for, at tiltag som disse netop beviser deres indledende definition af store fortællinger: når bæredygtighed oversættes og indføres i regler og love så legitimerer det adfærd og handling, samt udvikler specifikke praksisser og institutioner. Dette har effekt på borgeres måder at tænke, fordi vi “[...] are often confronted with the narrative, which permeates our culture.” (Kristensen og Toft, s.261). Konfronteringen kan eksempelvis ske i et supermarkedet hvor et normativt valg opstår mellem:

“fair trade, organic product or not. This confrontation with the choice on a very personal and practical level demonstrates how the grand narrative of sustainability has permeated the local stories in the sense that sustainability affects our behavior as consumers.” (Kristensen og Toft, s.261)

Konfronteringen sker når en person står med valget om at vælge et økologisk produkt eller ikke. Det sker på et praktisk personligt niveau og har effekt på måden vi tænker på, fordi vi nu må overveje om der økonomi til fx at tilvælge økologi, og dermed leve op til den store fortællings forventning. Der opstår altså en eller anden form for dissonans i individer når de konfronteres med et sådan valg, på baggrund af antagelsen, at alle ved det at købe økologiske varer er det bedre valg for miljøets skyld. Bæredygtighed i den miljømæssige forstand er netop vigtigt at have fokus på; det er allerede bevist videnskabeligt, som leverer information, fakta og konsekvenser af vores måder at leve på i moderne tid (Kristensen & Toft 2014, s.260). Hvad Kristensen og Toft påpeger her er, at bæredygtighed som en stor fortælling har konsekvenser for vores personlige dagligdagsvalg som er vidtrækkende, og påvirker individers moralske og etiske bedømmelser og valg (Kristensen & Toft 2014, s.259-261). Kristensen og Toft peger på, at det netop er i begrebets historiske rødder at vi kan se dannelsen af bæredygtighedsbegrebets normative fundament frem til FN’s definition.

4.3 - Historiske rødder

Bæredygtighed som begreb er, “[...] a concept deeply embedded in the tradition of forestry.” (Kristensen & Toft 2014, s.262). Det blev allerede bragt på banen som koncept i 1713 af en skovmand ved navn Hans Carl von Carlowitz, der skrev en håndbog om skovbrug; hvordan man kunne konservere og kultivere tømmer, så “[...] that there would be a continuous, steady and sustained use [...]” (Kristensen & Toft 2014, s.262). Konnotationen om hvad ‘bæredygtighed’ er, historisk set, omhandlede ‘vedvarende (sustained)’ anskaffelse og brug af tømmer: ‘[...] continuous conservation and cultivation of trees balanced with the human need for and use of trees.’ (Kristensen & Toft 2014, s.262). Spoler vi fremad i tiden, set i den moderne politiske kontekst beskriver Kristensen og Toft: “The concept was coined explicitly to suggest that it was possible to achieve economic growth and industrialization without environmental damage” (Kristensen & Toft 2014, s.262). Her blev fokuset udvidet, det blev sat ind i mange andre kontekster, hvor fokus blev, på en vedvarende måde, at opnå økonomisk og industriel vækst, uden at skade miljøet (Schönfeld 2010, s.3-4) Schönfeld pointerer her, at bæredygtighed i fortiden mere omhandlede en konflikt mellem ‘naturens skønhed’ og ‘profit og vækst’, men at dette er skiftet. “Now profit is not at odds with beauty, but with survival - unless, from now on, profit-making will be limited.” (Schönfeld 2010, s.4-5) Bæredygtighed indebærer altså, i moderne tid, en økonomisk og tidslig dimension: begrebet omhandler brugen af ressourcer i nuet, og at de ressourcer skal forblive vedvarende til alle fremtider: ‘continuous, steady and sustained use’ (Kristensen & Toft 2014, s.262). Dette taler direkte ind i den ‘klassiske’ moderne definition af ‘bæredygtighed’ fra Brundtlandrapporten (WCED) fra 1987.

4.3.1 - Definition på bæredygtighed

Den moderne definition af bæredygtighed kommer fra FN kommissionens rapport skrevet af ‘The World Commission on Environment and Development’ (WCED 1987). Rapporten med titlen ‘Our Common Future’, bedre kendt som Brundtland-rapporten, udkommer som led i FN’s forsøg på at sætte fokus på bæredygtig udvikling. Den ‘kendte’ definition fra rapporten, definerer dog specifikt bæredygtig udvikling og altså ikke hvad bæredygtig (-t, -hed) ‘i sig selv’ vil sige. Så, når organisationer, virksomheder eller personer bygger videre på eller henviser til en forståelse af bæredygtighed, defineres det således:

“Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.” (Kristensen & Toft 2014, s. 41) (WCED 1987, s.41)

Bæredygtighed indeholder et som sagt et tidsligt aspekt – vedvarende vs. Ikke vedvarende. Det indebærer udvikling der imødekommer nutidens behov uden at gå på kompromis med fremtidige generationers behov. I bæredygtighed, 'vedvarenhed', indgår der, at mennesket, i forhold til miljøet, må skulle kunne opfylde både nutidende og fremtidige generationers behov. En forholdsvis vag definition. Hvortil WCED pointerer, at de ikke skaber en direkte 'brugsmode' af bæredygtighed, da betingelserne for at opretholde økonomiske-, sociale-, og økologiske- systemer er forskellige fra land til land. Hver nation bliver nødt til at udarbejde deres egne bæredygtigheds politikker, og konsekvenserne heraf (WCED 1987, s.39-42). Definitionen må anvendes i praksis, under givne omstændigheder der gør sig gældende. Selvom disse nødvendigvis kommer til at være forskellige land til land, bør bæredygtig udvikling stadig ses som et globalt mål (WCED 1987, s.39-42). Af de historiske rødder har tilføjes en indflydelse på begrebet helt op til FN's definition. En del af fundamentet er således 'økonomisk udvikling uden at skade miljøet' (Kristensen & Toft 2014, s.262).

Hertil kan aktualiseres flere grundprincipper hos både Aristoteles og Kant. Definition udlægges som et 'omrids' men kan ikke tilnærme sig de specifikke definitioner da mennesket selv må gøre sig disse overvejelser i praksis . Omstændighederne (afsnit 1.4) indgår heraf i definitionen af bæredygtighed et specifikt sted. Implicit betyder det, at det er individer (medlemmer af institutioner) der giver bedømmelser af hvorvidt et tiltag kan erklæres bæredygtigt eller ikke. Individets karakter (afsnit 1.2) indgår i bedømmelsen. Samtidig kan definition anvendes som en universel lov (afsnit 2.2). Den angår mennesket som fornuftsvæsen, da ellers så kan nutidige og fremtidige generationer ikke opfylde deres behov. Implicit ligger der heri både en pligt, men også en moral lov som skal overholdes: du underminere et andet menneskets status som fornuftsvæsen ved at fratage dem muligheden for at overleve. WCED's definition indeholder altså implicit en bedømmelse af individer og en pligt, fordi målet er globalt men indvirkningen og tolkningen er lokal. Heraf kan man indvende, hvordan sikre man at individer har de rette dydige holdninger til at vurdere hvornår

økonomisk fremskridt har effekt på individers evne til at opfylde deres behov? Eller hvorvidt vurdere i hvor stor grad, økonomisk vækst bør fokuseres på? Aristoteles begreb om midten (afsnit 1.3) gør sig gældende. Individet må have tilstrækkeligt praktisk visdom til at implementere en plan der tager højde for den korrekte mængde af økonomisk vækst vs hvor træer eksempelvis skal fældes. Specialet forsøger ikke at besvare disse spørgsmål, men blot pointere at sådanne spørgsmål indgår i hvad der i ligner et normativt fundament for bæredygtighed, og dermed ESG. Som Kristensen og Toft videre skriver, så omhandler bæredygtighed også at vedligeholdelse af det mennesket finder værdifuldt.

“Sustainability is a concept that encompasses an opposition to the destruction of what human beings find valuable. [...] ‘the concept of sustainability’ is only appropriately applied to those phenomena that are understood as what ought to persist.” (Kristensen & Toft 2014, s.262).

ESG er en sådan forordning der pointere, hvad der er værdifuldt og legitimerer en fortælling og fokus på Environment, Social, og Governance. Hvis bæredygtighed er en pligt i kantiansk forstand, så betyder dette at bedømmelsen af hvad der værdifuldt gør sig gældende før empiri, men dette kan ikke lade sig gøre, da det er baseret på empiriske data og levede situationer at fokuset lægges på miljømæssige, sociale og ledelsesmæssige forhold. I den store fortælling indgår derfor, at det vi, som individer dømmer som værdifuldt er det vigtige, og at det er mennesket der har ansvar for at opretholde det værdifulde, altså hvad mennesker i forskellige kulturer vurdere som en del af at realisere deres natur (afsnit 1.1.1). “Humanity has the ability to make development sustainable.” (WCED 1987, s. 16). Definitionen implicere, at miljømæssige, kulturelle og sociale valg og handlinger vi, den nulevende generation, begår bør inkludere overvejelser af hvilke konsekvenser dette kan have for verden og fremtidige generationers evne til at opfylde deres behov. Det indebærer Aristoteles begreb om midten og opfordre til en ‘balancegang’. Bæredygtig udvikling forekommer kun når vi handler uden at gå på kompromis med vores egne behov, samtidig med vi ikke overforbruger (Kristensen & Toft 2014, s.262-263). Kristensen og Toft påpeger, at bæredygtighed er:

“a term aiming for balance as an alternative to the excesses related to the exploitation of natural resources, connoting Aristotle’s idea of the golden mean as found in-between excess and deficiency.” (Kristensen & Toft 2014, s.262).

Dette stemmer stadig overens med definition fra WCED (1987). Der hvor Kristensen og Toft adskiller sig fra WCED er, at de forbinder det til etik. Det betyder to ting, 1) at vi må forsøge at forstå den store fortællings implicite moralske forpligtelser, og, 2) bæredygtighed sætter os i en normativ position hvor vi skal overveje hvad midten er mellem mangel, at gå på kompromis med vores behov, og overdrivelse, at gå på kompromis med fremtidige generationers behov, i vores beslutninger. Videre anvender Kristensen og Toft Aristoteles’ begreb om midten til at forstå hvordan man kan opnå balance mellem mangel og overdrivelse i forhold til bæredygtighed (Kristensen & Toft 2014, s.262-263).

4.4 - Bæredygtighed som ‘midten’

Aristoteles begreb om midten har nødvendigvis ikke haft indflydelse på FN’s definition af bæredygtighed. Kristensen og Toft påpeger blot at begrebet kan anvendes i forhold til ‘vækst’ forstået som en balancering mellem overdrivelse og mangel. Den store fortælling om bæredygtighed indebærer nemlig, at mennesket ikke *bør* gå på kompromis med deres egne behov, samtidig med vi ikke må sætte den fremtidige generation i en situation hvor de skal. Den nulevende generation skal sørge for dette, ved ikke at overforbruge. “As the authors present it, there are two choices: either the world’s people continue their ways, which will have some fatal consequences, or else they must implement sustainable changes.” (Kristensen & Toft 2014, s.263). Mennesket bør altså bedømme hvorvidt de ønsker at skabe fatale konsekvenser for kommende generationer, eller skifte strategi (Kristensen & Toft 2014, s.262-263). Heraf viderebringes aktualiseringen af både det kategoriske og praktisk imperativ (Kristensen & Toft 2014, s.264-265).

Bæredygtighed og ESG indeholder håndteringen af risici i forbindelse med økonomiske potentialer og udvikling i forhold fremtiden. I den specifikke situation bliver dette en faktor der påvirker menneskets bedømmelser og handlinger. “[...] we seek to illustrate that sustainability is linked to a human choice (e.g., between something able to sustain in the long run, and something that cannot

sustain).” (Kristensen & Toft 2014, s.261-262). Dette kobler Kristensen og Toft til den store fortælling hvor i der indgår om det rigtige vs. det gode. Bæredygtighed skal netop tolkes ned i lokale historier. Hvor af det gode og Aristoteles’ teori befinder sig i forfatternes begreb om ‘de lokale historier’, hvortil Kants definition af imperativerne, pligten, at leve op til WCEDs definition af bæredygtighed, positioneres som ‘det rigtige’.

“is conceived at the levels of local stories, i.e. how the imperative of doing right is interpreted into action in different sorts of practices and cultures (ethos), corresponds to different ways of living the good life.” (Kristensen og Toft 2014, s.265)

4.5 - Bæredygtighed som det ‘rigtige’ vs. det ‘gode’

Den store fortælling om bæredygtighed indebærer altså at en tolking på et ‘lokalt plan’ i partikulære omstændigheder, mens definitionen i sig selv befinder sig på et universelt niveau (Kristensen & Toft 2014, s.264). Kristensen og Toft tilskriver bæredygtighed ‘det rigtige’ ved brug af en intuitiv forståelse af Kants kategoriske imperativ: forestil dig at det er destruktion (ikke-bæredygtighed) i forhold til fremtidige generationer, miljø og økonomi, der var fundamentet for den store fortælling. Det virker her prima facie til blot at være forkert, at handle uden videre omtanke for fremtiden, miljøet og kommende generationer. Intuitionen der påpeger er, at positioneringen af ‘bæredygtighed’ som det rigtige at gøre, som et universelt princip. Den normative forståelse bliver heraf at advokere bæredygtighed fremfor ikke-bæredygtighed (Kristensen & Toft 2014, s.264-265). Som de forklarer, giver Brundtlandrapporten en normativ ‘encouragement’ til at tage etisk ansvar og forhindre skadende konsekvenser: “Our failure to do so will not be forgiven by future generations” (WCED 1987, s. 138). Dette er Kants’ kategoriske imperativ: at handle efter principper man skal kunne ville, bliver almen lov (Kristensen & Toft 2014, s.264-265). “Hence, if you do not succeed in developing sustainably, you will harm future generations.” (Kristensen og Toft 2014, s.264-265). At sikre kommende generationers behovsopfyldelse, bliver noget du bør handle efter.

Måden bæredygtighed i pligt-etisk forstand handles på, gøres - kontekstuel – i forskellige kulturer, og at dette skal hænge sammen med forskellige tolkninger og måder at leve et godt liv på. Kants teori repræsenterer altså det rigtige hos Kristensen og Toft, mens Aristoteles’ repræsenterer det gode

liv, eudaimonia. Hos Kristensen og Toft anvendes det til, at fortælle hvordan det gode omhandler et etisk liv der inkluderer fællesskabet og dets fremtid, som en given person er følelsesmæssigt forbundet til; “[...] such as the traditions and ways of life valued by the community.” (Kristensen & Toft 2014, s.265). Heraf bliver det rigtige bæredygtige liv i langt mindre grad de at leve op til pligten baseret på de videnskabelige sandheder omkring miljøet, og i større grad omhandler opretholdelsen af traditioner, kulturer og værdier, de skriver:

“[...] turn abstract ideals of doing right into concrete ways of living the good life – and such a sustainable living must exhibit more vague and emotional features of the good than the very dry and lean notion of consuming less energy for instance.”
(Kristensen & Toft 2014, s. 265)

Selvom bæredygtighed, den store fortælling, er baseret på fakta og videnskaber der understøtter den bæredygtige udvikling, motiverer det ikke nødvendigvis folk til at handle bæredygtigt, hvis ikke det ‘rigtige’ valg kombineres med forestillingen om det gode liv, da “The cost of doing right cannot be too high.” (Kristensen & Toft 2014, s.266). Og heraf spørger de hvordan kommer vi i mål med de videnskabelige ‘demands’, hvis de to former for fortællinger, ‘det rigtige’ og ‘det gode’ ikke hænger sammen? (Kristensen & Toft 2014, s.266). Med de inddragede etiske teorier, i form af Aristoteles og Kant, bliver udgangspunktet for en diskussion af det normative fundament af bæredygtighed, hvorvidt det kræver et bedre etisk grundlag for at komme i mål med ESG.

4.0.1 - Delkonklusion

Bæredygtighedsbegrebets udvikling og påvirkning kommer fra den oprindelige idé fra 1700-tallet, som omhandlede vedligeholdelse af skove med henblik på kontinuerligt brug af tømmer. På det tidspunkt handlede det blot om, at bevare skove, så fremtidige generationer også har tømmer. I moderne tid er fokuset ændret til at omhandle 'vedvarende økonomisk vækst uden at skade miljøet', et grundlag man kunne sætte videre spørgsmålstejn ved. Dette er en global fortælling der medfører at man må videre må fortolke FN's definition ned på lokalt plan. Hvordan kan jeg handle således, at jeg ikke går på kompromis med mine egne behov, uden at gå på kompromis med fremtidige generationers mulighed for at opfylde deres behov. Bæredygtighed kan forstås som Aristoteles' begreb om midten: som en søgen på handle mellem mangel og overforbrug. Denne tolkning anvendte Kristensen og Toft til at påpege de normative vurderinger individet nu må lave. Enten forsætte forbruget, og få fatale konsekvenser, eller skifte strategi. Det bliver en kontinuerligt afvejning mellem brug af for mange eller for få ressourcer med henblik på nutidige og fremtidige generationers opfyldelse af deres behov.

Kristensen & Toft (2014) beskriver bæredygtighed som en stor fortælling (grand narrative): en global idé om, at samfund og institutioner i fællesskab skal realisere en mulig fremtid. Denne fortælling danner et normativt grundlag for politiske forordninger som ESG, som videre har indflydelse på samfundet og det enkelte menneskes bedømmelser og valg i hverdagen. ESG er netop et eksempel på en konkret tolkning af den store fortælling i en given kontekst. Spørgsmålet er hertil hvorvidt ESGs implementering af bæredygtighed fokusere på den finansielle del eller den miljømæssige del, da en del af den store fortælling som ESG legitimerer et fokus på 'transparent rapportering' med henblik på investering og finansielle muligheder. Virksomheder skal altså (implicit) normativt vurdere hvad fokus skal være: mellem håndteringen eller rapporteringen omkring bæredygtighedsforhold, da formålet historisk set er investering i mere bæredygtighedsorienteret virksomheder.

Kristensen og Toft anvendte Kants pligtetik til at pege på det bæredygtige valg som 'det rigtige': hvis handler så du underminere fremtidige generationers behovsopfyldelse, er det moralsk forkert. Det vil ikke blive tilgivet af fremtidige generationer, som WCED skrev. Heraf bliver pligten til at

leve bæredygtigt en moral liv vi bør efterleve. Forfatterne anvendte Aristoteles' begreb om eudaimonia til at påpege at moralske valg hænger sammen med de omstændigheder og lokale historier det det rigtige valg skal vurderes og applikeres i. Det rigtige valg må nemlig hænge sammen med en given kulturs vurdering af det gode liv. Derfor må de Aristoteles' og Kants begreber sammenkobles: pligten og det gode liv, for at skabe motivation til en adfærdsændring til videre vil påvirke den kommende generationer.

5.0 - Bæredygtighed og ESG

I dette afsnit vil de væsentligste pointer fra specialet gennemgås, samt gives en klar struktur analysen har frembragt for fundamentet af bæredygtighed og ESG (Environment, Social og Governance). Fundamentet diskuteres ud fra Aristoteles' dydsetik og Kants pligtetik. Hertil tilgår hvordan nogle af deres begreber kan supplere det normative udgangspunkt. Diskussionen omhandler hvorvidt dette fundament hviler på ureflekterede etiske antagelser.

5.1 - Bæredygtighed og ESG's normative fundament

- Vi så i afsnit 4.3 og 3.3.1 hvordan 'bæredygtighed' er gået fra at være en konflikt om skovfældning, det smukke og profit til i moderne tid, at omhandle en konflikt mellem overlevelse og profit: *at kunne opnå økonomisk vækst uden at skade miljøet*. (Medmindre fokus skiftes fra profit og økonomisk vækst).
- Vi så i afsnit 4.3.1 bæredygtighedsbegrebet blev defineret og analyseret på baggrund af Brundtlandrapportens definition: *Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs*. Hertil viste det, at Bæredygtighed hviler på grundlæggende antagelser af, at det der skal vedligeholdes over tid er hvad mennesket finder værdifuldt og det er mennesket der har ansvar for det.
- Vi så i afsnit 4.3 hvordan de historiske rødder har haft indvirkning på ESG's fundament, der har dets udgangspunkt for bæredygtighed fra WCED. ESG bygger på fundamentet der netop omhandler bæredygtig udvikling med et vist fokus på rapportering og økonomisk udvikling.

Specialets analyse fandt frem til, at en del af det normative fundament beror sig på en konsekvensetisk moralsk vurdering (afsnit 3.1.1). Bæredygtighed indeholder normative påstande om hvad der er værdifuldt at opretholde, og at disse indeholder antagelser om det gode liv (afsnit 4). Profit er en del af denne antagelse, det fremsættes som et risikabelt maksimen der ikke bør realiseres som almengyldig lov. Dette må konsolideres med samfunds og individers fortællinger om det gode liv. Dette påpeger en ureflekteret konsekvens af at *penge* har for meget fokus og magt i det moderne samfund. Dette påvirker etiske vurderinger, da det er mennesket der er start-stedet for normative vurderinger. Indtænker man Maharans og Behuras analyse af konsekvensetikken (afsnit

3.1.1) i Brundtlandrapportens definition af bæredygtighed (afsnit 4.3.1) og giver konsekvensetikken (i sentiocentrisk forstand) principle of charity, må mennesket heraf være betænksomme overfor det naturlige miljø, for fremtidige generationers skyld. Fordi det netop kræver naturlige ressourcer at imødekomme menneskelige behov. Vi bør på baggrund heraf være mere rationelt⁵ orienteret mod det naturlige miljø, dette antages at kunne opfyldes ved blot at være 'for menneskets skyld'. Vi kan ikke undgå at betragte naturen i vores beslutninger, da selv i instrumentaliseringen kræver det at vi ikke negligere værdien af naturen som et instrument. Hvilket er en delvist ureflekteret og besværlig påstand at tage stilling til.

5.2 - Dydsetisk perspektiv på det normative fundament

Dydsetikken tilbyder et startpunkt for moralen, hvor vurderingen først og fremmest går på bedømmeren; inden handlingen eller vurderingen fremsættes kan den analyseres ved brug af Aristoteles' begreber om telos, de fire årsager, og den praktiske syllogisme. Yderligere må mennesket i moderne tid også udvide deres fokus til at omhandle, vurdere og reflektere over omstændighederne der gør sig gældende i enhver normativ situation. Den praktiske syllogisme bruges i sammenhæng med kløgt til at finde ud hvad det gode i en given situation er at gøre. Den forstås som en overordnet præmis med logisk afsæt i noget normativt som bygger på noget konkret viden; vi ved vi burde spise sundt, fordi ellers dør vi tidligere, eller får hjertekarsygdomme, eller vores krop fungerer værre. På baggrund af en konsekvensetisk indvirkning på bæredygtighed og ESG, kan fundamentet indsættes i en praktisk syllogisme hvor en generel præmis kan formuleres:

- 1) Handlinger vurderes moralsk efter konsekvensen, med afsæt i grundprincippet om at skabe mest mulig glæde for flest mulige - mest muligt profit for flest mulige.

Hertil tilgår en partikulær præmis som er defineret af en konkret kontekst.

- 2) Skovområder i sydamerika som Amazonas kan providere ekstra ordinært meget tømmer. 2.a) En god ESG-rapport tiltrækker interessenter og gavnlige økonomiske muligheder.

Konklusionen og handlingen:

- 3) Fæld skoven og distribuer tømmer. Og som konsekvens: profit. 3.a) Fortolk bæredygtighedsforholdene i ESG på en image-frembringende måde.

⁵ Logisk afdækning af implicite konsekvenser.

Indsættes den i stedet med afsæt i dydsetikken:

1. Ens karakter bedømmes i konkrete kulturer og omstændigheder baseret på normative værdier om det gode liv.
2. Skovområder i sydamerika som Amazonas kan providere ekstra ordinært meget tømmer. 2.a) ESG muliggøre en undersøgelse af hvad virksomhedens værdi-fundament reelt indebærer, og hvordan det handler på baggrund heraf.
3. Undersøg hvorfor og hvad tømmeret skal bruges til. Undersøg hvorvidt miljøet kan tåle at flere træer fældes i amazonas skoven. Reflekter over om du har brug for mere brændsel til dit bål.
3.a) Indbyd interresenter til i sammenhæng med virksomheden at reflektere over og komme med forslag til hvordan et samarbejde kan udmunde sig i et reelt fokus på miljø og den naturlige verden.

Det kræver altså en grundig udredning af hvad telos (formålet) er med bæredygtighed. Her tilgår antagelser omkring fremtiden i de fire årsager. Den materielle årsag i bæredygtighed er miljøet, og det formelle er idéen om planetens 'mangfoldige og rige liv' og at vi bliver nødt til at opretholde det. Ansvarer hviler på, den bevægende årsag er, mennesket. Formålet er, at planeten; mennesker, dyr og planter, kan vedligeholdes, uden at gå på kompromis med realiseringen af deres natur, over tid. I et instrumentaliseringsperspektiv er formålet, at mennesket kan opretholde og opfylde deres behov over tid; uden at sætte fremtidige generationers evne til samme på spil. Samtidig kræver det kapable individer at vurdere disse ting, som givetvis er repræsenteret i opgaven. WCED og ESG udlægger *forskellige udgangspunkter* som i det mindste er *en begyndelse* på dette - dette anerkendes (og hertil at der er tonsvis af forskere, videnskabsmænd og politikere der tilføjer til denne normative nødvendighed).

5.2.1 - Karakter som udgangspunkt for moralsk vurdering

Først og fremmest må økonomisk vækst og bekymring for miljøet og den naturlige verden forenes. I afsnit 4 pointerede Kristensen og Toft, at bæredygtighed fungerer som en stor fortælling (grand narrative), hvor en samlet normativ fortælling implementeres gennem politiske forordninger som ESG. Hertil fandt specialet implicite grundantagelser som orientere en del af tiltagene mod profit og økonomisk vækst - dette er uundgåeligt. Yderligere, som vi så i afsnit 4.2, målrettes en del af

fundamentet imod rapportering. I sammenhæng kunne dette kritiseres for at være en form for 'marketing': så interresenter har bedre mulighed for at vælge deres videre videre investeringsmuligheder. Der ligger her implicit både en orientering mod bæredygtighedsforhold, men også en orientering mod at strukturere ens rapportering til at opnå *mest mulig profit for flest mulige*. Heri er der en risiko for fokus på virksomheds-image. Den historiske begrebsafklaring leder netop tilbage til *håndtering og rapportering* af bæredygtighedsforhold, og der indgår fri mulighed til fortolkning på disse punkter. Dette perspektiv kan udvides med dydsetikikken og dets fokus på individers karakter, den moralske bedømmer. Bedømmelsen laves af individer der har visse omstændigheder, mål, intentioner og holdninger om det gode liv med i deres bedømmelse. Derfor må bæredygtighed fremover have et fokus på dette - (fokusset på profit og image bør udvides). Videnskaben leverer nemlig de objektive fakta i bæredygtighedsdebatten; hvordan politik, virksomheder og personer med magt og indflydelse tolker disse er direkte baseret på deres karakter og telos.

Aristoteles' begreb telos blev analyseret i en moderne kontekst i afsnit 3.2 og heraf kan det anvendes som et refleksions-værktøj sat ind i en moderne bæredygtighedskontekst. Mennesket bør undersøge hvad dets natur og formål er. Tolkningen Maharana og Behura anvendte var, at man heraf ville opdage at mennesket er en indgroet del fra og af naturen. Her forudsættes at denne indsigt ville istandsætte mennesket bedre til, at bekymre sig mere om miljøet. Dette kunne eksempelvis i moderne tid forstås som, at man tager et bevidst valg om kun at købe genbrugt bestik, glas og tallerkner. Dernæst at man bevidstliggøre sig selv om sin natur: visse tendenser i individet kan egentlig meget godt 'nye ting'. Hertil et kløgtigt forslag med dette i mente: individet prøver at gå i genbrugsbutikker hver anden gang lysten til nyt bestik viser sig. Herefter reflektere man over følelsen af at købe genbrug: det virker egentlig fornuftigt og føltes godt. Aristoteles mener netop ikke at dydighed og praktisk visdom kan opnås over en kort periode; man bliver nødt til at forsøge sig frem. Man bør skærpe sin egne bedømmelser, fordi der i moderne tid er så mange selvhjælpsguruer, reklamer og youtube-videoer der normativt udlægger det rigtige og det gode. På denne måde opbygges ens karakter af et bevidst valg funderet på ens nuværende evner over tid. Enhver etisk-vejledning giver nemlig kun mening hvis det tolkes ind i konkrete omstændigheder. Dydsetikken har ikke fokus på koncepter der kan vurdere hvorvidt en handling er rigtig eller

forkert. Som pligtetikken eksempelvis har. Dydsetikken i moderne kontekst tilbyder en guide på hvordan dydighed og det gode liv, realisering af ens natur, kan opnås gennem vaner, praktisk visdom (kløgt) via en forståelse af det menneskelige telos og midten.

Ethvert individ, virksomhed og institution, må i Aristotelisk forstand vurdere midten, mellem at fortsætte deres levevej og forbrug (deres ide om det gode liv) eller skifte strategi (reflektere over hvorvidt deres levevej egentlig er det gode liv). Dette gælder for både virksomheder, og privatpersoner i supermarkedet. De skal finde midten mellem mangel på behovsopfyldelse og et overdrevet ressourceforbrug. Dette virker forholdsvis simpelt. Men dydsetikkens pointe er netop at midten er forskellig fra kontekst til kontekst, vurderingen må foretages i enhver ny situation der kræver det. Hertil kunne man indvende at et individs rette mængde ansvar også kunne sættes i fokus. Videnskabelige projekter som de planetære grænser (planetary boundaries), IPCC rapporter eller miljø-styrelsens utallige rapporter om status på miljøet, CO2 reducere, affaldssortering, grøn energi, osv, providere netop et videnskabeligt fundament der må forenes med det gode liv. Man bør, i dydsetisk forstand, vurdere hvilket der stemmer overens med ens omstændigheder og karakter. Pointen dette speciale peger på er, at det er godt udgangspunkt, givetvist det eneste vi har.

Indsigten til virksomheder kunne lyde, at må sætte yderligere fokus praktisk visdom. Facilitering af ordninger hvori praktisk visdom er målet med en konference, teambuilding, etc. Dette kunne eksempelvis indebære mentorordninger og træning hvor medarbejder får til opgave at give en normativ vurdering på hvad bæredygtighed bør indebære. Og at disse bør baseres på specifikke cases: eksempelvis omkring overfiskeri, eller boligers evne til at opretholde deres forbrug ved hjælp af grønne energi kilder som solceller (vurdering af hvad det kræver at få et højt energi 'værdi-mærke'). Og videre, oplysning, læsning og diskussioner af eksempelvis Aristoteles' begreb om eudaimonia og telos, der netop anvendes som et princip der applikeres i flere tilfælde end for mennesket, men en antropocentrisk instrumentaliserings der favoriserer mennesket er stadig et *udgangspunkt*. En generel befolkning i Danmark ville nok pege på familie, penge, job, venner, hobbyer, osv., fordi de normativt mener, at sådan realiseres deres natur bedst, om de er bevidste om det eller ikke.

Specialets overordnede normative vurdering går på, at anvende dydsetikken til at blive bevidst om disse ting, samt kultivere evnen til at reflektere, vurdere og forandre det. Baseret på specialet kan det med god grund påstås, at menneskeheden simpelt er et sted hvor vi er igang med at undersøge, strukturere, vurdere og planlægge for fremtiden, hvortil motivation og bekymring for miljøet bør blive placeret centralt i ESG, med tydeligere tråde til bæredygtighed. Den videnskabelige bekymring er der, men hvorfor følger menneskeheden som helhed ikke trop? Den rette mængde ansvar et individ, en virksomhed eller et land må påtage sig afhænger netop af kultur, økonomi, teknologi og samfundet - og individerne. En del af problematikken virker således her også, at være, at fundamentet har global indvirkning uden det er blevet tolket ned i lokale historier først og fremmest. Dette er en kritik af bæredygtighedsformildere som Brundtlandrapporten og politiske institutioner som ESG. Pligtetikken ville her indvende, at der mangler refleksion omkring fokuset på ansvarlighed overfor kommende generationer, men, at rapporter som WCED's afsætter et begyndelsespunkt for en almengyldig moral lov, der har brug for mere tid til at udfolde sig.

5.3 - Pligtetisk perspektiv på det normative fundament

Ved brug af Kants pligtetik kan bæredygtighed udfoldes som en maksime der er ved at blive realiseret - og som bør realiseres (afsnit 2 og afsnit 3.3.1). Bæredygtighed bør blive almen lov. Den almene lov pointerer netop et behov for et gyldigt normativt fundament for menneskets adfærd over for miljøet. Moral-loven er uafhængig af kontekst og kan danne normative vurderinger uanset hvilke omstændigheder og kontekster et individ befinder sig i. Dette er også tolkningen Kristensen og Toft anvender (Afsnit 4.5). Bæredygtighed og ESG bør altså komme med konkrete etiske retningslinjer. Dette har en vis sammenhæng med dydsetikken, da det er en lang kompleks proces. Hvilket på sin vis retfærdiggøre udgangspunktet Brundtlandrapporten har formuleret. Paradokset er, at WCED har forudsat et kategorisk imperativ efter klima-krisen har indsat, som den moderne verden ikke har tid til at 'teste'. Testen, som Schönfeld udlagde, er udført og de påvirkninger på miljøet mennesket har haft kan ikke kopieres længere (afsnit 3.3.1). Overføres dette til ESG bør der tilføjes et praktisk imperativt baseret på ansvaret fornuftsvæsner har for kommende fornuftsvæsner. Virksomheder der arbejder med ESG kan derfor ikke være begrænset til at fokusere på rapportering og kortsigtede profit orienteret hensigter. Alle fornuftsvæsner må indbefatte sig med ansvaret for at

handle således at de kan opretholde kommende generationers opfyldelse af behov. Ellers undermineres deres status som fornuftsvæsner.

5.4 - Afrundning

Kristensen og Toft fremhævede i afsnit 4 hvordan bæredygtighed kan forstås som en stor fortælling der både rummer deskriptive og normative implikationer. En deskriptiv fortælling af hvad vi burde forsøge at opnå, men præciserede ikke hvilke etiske værdier eller handlingsprincipper vi skal basere det på. Ligeledes med ESG. Den store fortælling *forventes* blot at give mening på tværs af kulturer; hvortil WCED svarede at lande selv har til ansvar at tolke og bærer konsekvenserne af den tunge Brundtlandrapport. Dette kunne med risiko på, baggrund af diskussionen, føre til en tolkning af bæredygtighed som et tomt begreb. Hvilket på sin vis også viser sig i verden. Der bør være retningslinjer og hensigter der pointerer og udpeger specifikke handlinger der kan forbedre miljøet, som kan forenes med individet og deres idé om det gode liv. Men det er også meget at bede om. Aristoteles' dydsetik byder et visse begreber der med vel kan tilføjes, eller implementeres af individet, til de grundlæggende antagelser bæredygtighed og ESG bygger på. Kants pligtetik kunne netop være med til at sikre en universelle formuleringer af konkrete retningslinjer for hvad der er bæredygtigt, eller hvad virksomheder i ESG-regi bør fokusere på alt efter hvilken branche de er indenfor. Hertil er den normative vurdering, at det på sin vis kunne løfte motivationen i arbejdet med bæredygtighed og ESG.

Konklusion

På baggrund af dette speciale konkluderes det, at der er et normativt fundament i bæredygtighedsbegrebet, som ESG videre har afsæt i. Brundtlandrapportens definition af bæredygtighed har farvet det politiske bæredygtigheds-tiltag ESG. Den bygger på målet om at opnå økonomisk vækst ud fra en konsekvensetisk tilgang. Denne tilgang retfærdiggøres etisk på baggrund af: *mest mulig profit for flest mulige*. Set fra både et dydsetisk og pligtetisk perspektiv konkluderes det delvist ureflekteret. Dette kan suppleres af Dydsetikkens moralske fundament med afsæt i menneskets karakter, ikke blot dets handlinger. Aristoteles' dydsetik kan opfylde dette hul, men det er svært at se i praksis, da dydighed praktiseres gennem handlinger som er kontekst afhængige i det virkelige liv. Dydighed, midten og praktisk visdom kan kun teoretisk afdækkes i omrids og generaliseres, men med risiko for at miste væsentligheden af teorien. Heraf må specialets indsigter anvendes i praksis før dette kan argumenteres for mere tilstrækkeligt.

Bæredygtighedsbegrebet og ESG har som del af deres etiske fundament et fokus på økonomisk vækst, og rapportering, som medfører risici for et fokus på profit, marketing og image-skabning. Dette konkluderes delvist ureflekteret. Specialet kunne ikke tilstrækkeligt argumentere for en absolut normativ vurdering af at det gør sig gældende for alle individer eller alle virksomheder, samt den egentlige påvirkning. Det står dog klart at et sådan værdigrundlag påvirker bæredygtighed og ESG samt menneskets normative vurdering, da Brundtlandrapporten (1987) i en stor fortælling forudsætter hvad der er værdifuldt for menneskeheden. Denne fortælling har udgangspunkt i individer og deres karakter. Hertil konkluderes at både Dydsetikken og pligtetikken, som udlagt i dette speciale, kan supplere og forstærke menneskets evne til starte et sted hvor de kan forstå de normative implikationer der medfølger. Heraf de ureflekterede indvirkninger et for stort fokus på økonomisk vækst kan skabe, samt give virksomheder bedre evne til at målsætte langtidsorienteret med et afsæt i refleksion, forståelse og praktisk visdom. Bæredygtigheds- og ESG fundamentet kan med afsæt i de to etiske teorier styrke både motivation og handling indenfor bæredygtighed og ESG.

Afslutningsvist er den normative konklusion, at menneskeheden - politiske institutioner, videnskaben, samfund, teknologi og kulturer - må arbejde sammen om at implementere og realisere

bæredygtighed som almen gyldig lov. Hvortil en overenstemmelse mellem den store fortælling og de lokale idéer om det gode liv og tolkninger må indgå. Anbefalingen er et opråb til den vestlige verden. Individer bør begynde at reflektere over den normative værdi af fokus på *profit* og *økonomisk vækst*. Hertil konkluderes, at Aristoteles' dydsetik og Kants pligtetik kan providere et etisk fundament og indsigt i denne process. Aristoteles' begreber om telos, de fire årsager og den praktiske syllogisme kan anvendes til udvikle den praktiske visdom. Dette vil have positiv effekt på individers karakter og etiske dømmekraft, som videre påvirker virksomheder. Kant kategoriske og praktiske imperativ kan anvendes til at sætte et større fokus på en nødvendig ansvarlighed mennesket i moderne tid påtage sig over for kommende generation.

Litteraturliste

- Aristoteles (1908). *Metaphysica*. The works of Aristotle translated, Volumen VIII. Oxford University Press.
- Aristoteles (1999). *Nichomachean Ethics*. Batoche Books.
- Aristoteles (2019). *Etikken*. Det Lille Forlag (1. oplag 2000, 7. oplag 2019).
- Dansk industri, DI. (u.å). *ESG Omnibus - hvad betyder den?*. www.danskindustri.dk/vi-radgiver-dig/virksomhedsregler-og-værktøjer/esg/lovkrav
- Hursthouse, R. (2022). *Are the Virtues the Proper Starting Point for Morality?*. Oxford University Press eBooks (s.144-161). <https://doi.org/10.1093/oso/9780192895844.003.0008>
- Hursthouse, R., & Pettigrove, G. (2023). *Virtue Ethics*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Stanford University. <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-virtue/>
- Johnson, R. & Cureton, A. (2024). *Kant's Moral Philosophy*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/kant-moral/#CatHypImp>
- Kant, I. (1999). *Grundlæggelse af sædernes metafysik*. Hans Reitzels Forlag, 2. udgave, 8. oplag.
- Kant, I. (2006). *Groundwork of the Metaphysics of Morals*. Cambridge University Press (First published: 1998, Eleventh printing: 2006).
- Kristensen, L. R. & Toft, K. H. (2014). *Questioning the Ethical Core of Sustainability*. Critical Narrative Inquiry: Storytelling, Sustainability and Power. Nova, (s.259-278).
- Liu, M., Et al. (2024). *Antecedents and consequences of environmental, social, and governance: A bibliometric analysis based on the Web of Science database*. Corporate Social Responsibility and Environmental Management (s.984-1001). <https://doi.org/10.1002/csr.2981>
- Maharana, S., & Behura, A. K. (2023). *An Analysis of Ethical Theories in the Direction of Sustainable Development: Aristotelian Virtue Ethics is the Greatest Option for Long-term Sustainability*. Problemy Ekorozwoju, (s.183-187). <https://doi.org/10.35784/pe.2023.1.19>

- Schönfeld, M. (2010). *The metaphysics of sustainability: Kant's categorical imperative*. https://www.academia.edu/30593814/The_metaphysics_of_sustainability_Kants_categorical_imperative
- The Global Compact. (2004). *Who Cares Wins: Connecting Financial Markets to a Changing World*. United Nations. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/280911488968799581/pdf/113237-WP-WhoCaresWins-2004.pdf>
- Virksomhedsguiden. (u.å.). *CSR og ESG*. <https://virksomhedsguiden.dk/content/ydelser/find-vej-i-de-vigtigste-begreber-om-baeredygtighed/a03d4a98-203b-4bec-8039-d9beafa1bf63/>
- World Commission on Environment and Development, WCED. (1987). *FN: Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>